

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ
Кафедра публічного управління та адміністрування

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

освітній ступінь – «Магістр»

**на тему: Адміністративне управління ефективністю виробництва
соняшника та шляхи поліпшення розвитку галузі**

Виконав: **Козлов Сергій Миколайович**

Керівник: **Шумкова Олена Володимирівна**
доцент кафедри маркетингу та логістики, к. е. н.

Рецензент: **Маслак Олександр Миколайович**
директор Департаменту агропромислового
розвитку Сумської ОДА, к. е. н.

Суми – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет	Економіки і менеджменту
Кафедра	Публічного управління та адміністрування
Освітній ступінь	Магістр
Спеціальність	073 «Менеджмент» ОП «Адміністративний менеджмент»

Затверджую:
 О.П.Славкова
 Завідувач кафедри
 « ____ » _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ
Козлову Сергію Миколайовичу

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: Адміністративне управління ефективністю виробництва соняшника та шляхи поліпшення розвитку галузі

2. База практичного дослідження:

ТОВ «Катеринівське» Шосткинського району Сумської області

керівник роботи **Шумкова Олена Володимирівна, к.е.н., доцент**

(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджена наказом по університету

№3486-н від 14.11.2023 р.

3. Строк подання студентом закінченого проекту (роботи)

4. Вихідні дані до проекту (роботи):

дані форм статистичної та фінансової звітності за 2021-2023 рр., планова та нормативна документація, статутні та установчі документи, теоретичні та методичні розробки провідних науковців з обраної тематики, монографії та фахові наукові статті; закони України та інші нормативно-правові акти

5. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): 1. Вступ

2. розглянути теоретичні основи адміністративного управління ефективністю виробництва соняшника;

3. дати оцінку досягнутого рівня адміністративного управління ефективністю виробництва соняшника у ТОВ «Катеринівське» Шосткинського району Сумської області

4. висвітлити організаційну характеристику ТОВ «Катеринівське» за його основними виробничо-економічними та фінансовими показниками

5. провести аналіз факторів, що впливають на рівень адміністративного управління ефективністю виробництва соняшнику;

6. внести пропозиції щодо напрямків удосконалення адміністративного управління ефективністю виробництва соняшника та поліпшення розвитку галузі;

7. Висновки.

6. Дата видачі завдання

« ____ » _____ 20__ р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту(роботи)	Строк виконання етапів проекту	Примітка
1	Визначення об'єкту, предмету дослідження, формулювання мети та задач кваліфікаційної роботи, складання плану	вересень 2023 р.	
2	Підбір та вивчення літературних джерел, законодавчої та нормативної бази	жовтень 2023 р.	
3	Узагальнення теоретичного матеріалу з обраної теми дослідження та представлення чорнового варіанту першого розділу кваліфікаційної роботи	листопад 2023 р.- січень 2024 р.	
4	Збір та обробка фактичного матеріалу, узагальнення аналізу застосування досліджуваного питання на підприємстві (переддипломна практика)	лютий 2024 – травень 2024 р.	
5	Оформлення теоретичної частини кваліфікаційної роботи, узагальнення аналітичної частини, захист звіту по переддипломній практиці	вересень 2024 р.	
6	Проектування напрямів вдосконалення досліджуваної проблеми	жовтень 2024 р.	
7	Завершення проектної частини кваліфікаційної роботи та подання попереднього варіанту третього розділу керівнику	листопад 2024 р.	
8	Оновлення даних за ____ роки та доопрацювання аналітичного і проектного розділів кваліфікаційної роботи	листопад 2024 р.	
9	Оформлення кваліфікаційної роботи, та її подання на попередній захист та рецензування	06 грудня 2024 р.	
10	Перевірка кваліфікаційної роботи на автентичність (подання роботи для перевірки на плагіат на кафедрі, до відділу якості освіти)	02 грудня 2024 р.	
11	Подання закінченої роботи та документів до неї до деканату	12 грудня 2024 р.	
12	Захист кваліфікаційної роботи	19 грудня 2024 р.	

Студент _____

Сергій КОЗЛОВ

Керівник роботи _____

Олена ШУМКОВА

Перевірку на автентичність проведено

Надія БАРАНИК

Дипломна робота допущена до захисту

Світлана ЛУКАШ

АНОТАЦІЯ

Козлов С. М. Адміністративне управління ефективністю виробництва соняшника та шляхи поліпшення розвитку галузі. Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 073 «Менеджмент» ОП «Адміністративний менеджмент». Сумський національний аграрний університет, Суми, 2024.

Робота присвячена дослідженню теоретичних та практичних питань адміністративного управління ефективністю виробництва соняшника. Розглянуто особливості системи адміністративного управління в сільськогосподарських підприємствах, (які обумовлені їх зональною спеціалізацією та специфікою виробничо-господарської діяльності); висвітлено етапи процесу адміністративного управління ефективністю виробництва соняшника та показники його оцінювання. Проведено аналіз динаміки посівних площ, урожайності та валового збору насіння соняшнику; досліджено показники економічної ефективності виробництва насіння соняшнику, які підтверджують рівень адміністративного управління галуззю і їм належить особлива роль у розвитку бізнеса.

В роботі серед напрямків удосконалення адміністративного управління галуззю та зростання ефективності виробництва соняшника запропоновано (поряд із комплексом таких основних заходів як поліпшення використання землі та підвищення її родючості), виокремити ще й раціональне використання виробничих ресурсів і робочої сили; впровадження ресурсозберігаючих технологій та сучасних методів виробництва культури; підвищення якості і збереження продукції, а також використання системи мотивації персоналу, який задіяний у адмініструванні управлінням ефективністю виробництва соняшника. Зроблено пропозиції щодо удосконалення планування своїх витрат підприємством в перспективі та здійснення їх обґрунтування шляхом розрахунку прогностичної собівартості. Зазначено, що серед дієвих напрямків підвищення ефективності виробництва соняшника та удосконалення його адміністративної складової в підприємстві має стати розроблена фахівцями програма технічного переоснащення галузі та заходи, спрямовані на покращення управління якістю продукції. Тут (за існуючими методиками) здійснено розрахунок витрат та економічного ефекту, що сприятиме зростанню конкурентоспроможності підприємства й забезпеченню організації його ефективної діяльності на основі розробки відповідної стратегії (з обов'язковим врахуванням заходів щодо співробітництва України з країнами ЄС, міжнародними організаціями США та країнами азійського континенту).

Ключові слова: адміністративне управління, ефективність виробництва, соняшник, сільськогосподарське підприємство.

ABSTRACT

Kozlov S. Administrative management of sunflower production efficiency and ways to improve the development of the industry. Manuscript.

Qualification work. Educational degree «Master» 073 “Management” EP “Administrative management”. Sumy National Agrarian University. Sumy, 2024.

The paper is devoted to the study of theoretical and practical issues of administrative management of sunflower production efficiency. The peculiarities of the administrative management system in agricultural enterprises (due to their zonal specialization and specifics of production and economic activity) are considered; the stages of the process of administrative management of sunflower production efficiency and indicators of its evaluation are highlighted. The dynamics of sown areas, yields and gross harvest of sunflower seeds are analyzed. The indicators of economic efficiency of sunflower seed production are studied, which confirm the level of administrative management of the industry and play a special role in business development.

Among the directions for improving the administrative management of the industry and increasing the efficiency of sunflower production, the paper proposes (along with a set of such basic measures as improving land use and increasing its fertility), it is proposed to single out the rational use of production resources and labor; introduction of resource-saving technologies and modern methods of crop production; improvement of quality and preservation of products, as well as the use of a system of motivation of personnel involved in the administration of sunflower production efficiency management. Proposals have been made to improve the planning of the enterprise's expenses in the future and to justify them by calculating the forecast cost. It is noted that among the effective ways to increase the efficiency of sunflower production and improve its administrative component in the enterprise should be a program of technical re-equipment of the industry developed by specialists and measures aimed at improving product quality management. Here, it is necessary (according to existing methods) to calculate the costs and economic effect, which will contribute to the growth of the company's competitiveness and ensure the organization of its effective activities based on the development of an appropriate strategy (with the obligatory consideration of measures for Ukraine's cooperation with the EU countries, international organizations of the United States and Asian countries).

Keywords: administrative management, production efficiency, sunflower, agricultural enterprise.

ЗМІСТ

Скорочення та умовні позначки	7
ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1 Теоретичні основи адміністративного управління ефективністю виробництва соняшника	12
РОЗДІЛ 2 Оцінка досягнутого рівня адміністративного управління ефективністю виробництва соняшника у ТОВ «Катеринівське» Шосткинського району Сумської області	24
2.1 Загальна характеристика підприємства за його основними виробничо-економічними показниками	24
2.2 Оцінка динаміки посівних площ, урожайності та валового збору соняшника	30
2.3 Діагностика факторів, що впливають на рівень адміністративного управління ефективністю виробництва соняшнику	38
РОЗДІЛ 3 Напрямки удосконалення адміністративного управління ефективністю виробництва соняшника та поліпшення розвитку галузі	487
3.1 Зростання ефективності виробництва соняшника як складова удосконалення його адміністративного управління	47
3.2 Покращення якості продукції як напрям удосконалення адміністративного управління ефективністю виробництва соняшника	55
3.3 Удосконалення адміністративного управління ефективністю виробництва соняшника в умовах кризи воєнного часу та опісля	60
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	72
ДОДАТКИ	75

СКОРОЧЕННЯ ТА УМОВНІ ПОЗНАКИ

АПВ	—	аграрно-промислове виробництво
АУЕВ	—	адміністративне управління ефективністю виробництва
ВЕФ	—	Всесвітній економічний форум
ВП	—	валова продукція
ДССУ	—	Державна служба статистики України
ДРСРУ	—	Державний реєстр сортів рослин України
ЕЧП	—	екологічно чиста продукція
ЕЧК	—	екологічно чисті корми
ЄДРП	—	єдиний державний реєстр підприємств
ІТ	—	інформаційні технології
КМУ	—	Кабінет Міністрів України
МТП	—	машинно-тракторний парк
НГК	—	народно-господарський комплекс
од.	—	одиниця
р.	—	рік
СБРР	—	Світовий банк реконструкції і розвитку
СНВ	—	суспільно необхідні витрати
тис.	—	тисяч
ТМБД	—	територія можливих бойових дій
ТОВ	—	товариство з обмеженою відповідальністю
ТОТ	—	тимчасово окупована територія

ВСТУП

Актуальність теми. Процес інтеграції України в ЄС (який відбувається в умовах глобальних викликів в суспільно-політичній сфері та соціально-економічному житті держави і обумовлений сьогодні військовою агресією РФ, активними бойовими діями на сході та півдні країни, фінансовою нестабільністю в державі) потребує кардинальних змін в питаннях організації адміністративного управління ефективністю виробництва, як важливого двигуна та прискорювача суспільного розвитку. Саме тому, поглиблене вивчення теоретичних і практичних основ сучасних форм і методів адміністративного управління на рівні підприємства (як основної ланки національної економіки) та окремих галузей залишається одним серед головних завдань і потребує від керівників підприємств, управлінців сучасних знань та вмінь їх практичного використання у повсякденній діяльності під час проведення ділових нарад, спілкування, формування стилю керівництва, забезпечення ефективної діяльності персоналу підприємства (з метою посилення їх ролі у формуванні техніко-економічних параметрів товарів/продукції та аналізу сучасних теорій і підходів закордонного менеджменту). Це дозволить кожному із них не тільки оволодіти ґрунтовними знаннями з адміністративного управління, а й сприятиме вмінню приймати оптимальні рішення у своїй діяльності, знаходити шляхи підвищення її ефективності (через використання всіх можливих резервів з метою створення іміджу підприємства) та подальшого розвитку економіки держави.

Увага до проблеми адміністративного управління економічною ефективністю сільськогосподарського виробництва в цілому та, зокрема, виробництва соняшника обумовлена, насамперед тим, що від успішного її вирішення залежить зростання доходності підприємств, підвищення конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та світовому ринках, забезпечення сталого розвитку агропромислового комплексу. До розгляду цих проблем звертаються такі науковці як: В. Г. Андрійчук [1], Т. П. Гончарук [7], І. М. Дем'яненко [8], В. В. Кириченко [14], О. Б. Наумов [21] ін.

Насіння олійних культур – унікальна сировина для отримання харчових та технічних олій, дешевих харчових та кормових видів білка з особливими біологічними та функціональними властивостями, високим вмістом біологічно активних речовин та широким набором макро-, мікро- та ультрамікроелементів. Рослинні олії необхідні всім галузям народного господарства. Вони можуть бути надійним джерелом валютних надходжень.

Серед українських олійних культур найбільше значення для цієї мети мають соняшник, соя та ріпак. За обсягом посівних площ олійні культури поступаються лише зерновим (пшениці та ячменю). Серед них, особливо в останні роки (до повномасштабного вторгнення РФ в Україну та окупацією нею частини південних і східних регіонів), домінуюче місце займав соняшник, частка якого у структурі виробництва олійних культур становила понад 90%. Очевидна важливість цієї культури – нині в Україні соняшник є основною культурою для виробництва рослинної олії та високобілкових кормів, а його експорт приносить значний валютний прибуток. Україна займає одне з провідних місць серед соняшникосіючих держав, виробляючи щорічно близько 10% насіння соняшнику у світі. У структурі валової продукції сільського господарства соняшник також відіграє помітну роль.

Мета кваліфікаційної роботи полягала в узагальненні теоретико-методичних основ адміністративного управління ефективністю виробництва соняшнику, обґрунтуванні напрямків можливого його удосконалення.

Для досягнення поставленої мети в роботі визначені наступні *завдання*:

- висвітлити теоретичні основи адміністративного управління ефективністю виробництвом соняшнику;
- дослідити та проаналізувати стан адміністративного управління при виробництві соняшнику;
- розкрити організаційно-економічну характеристику підприємства за його основними результативними та фінансово-економічними показниками;
- дати оцінку динаміки посівних площ, урожайності та валового збору соняшника, а також здійснити діагностику факторів, що впливають на рівень

адміністративного управління ефективністю виробництва соняшнику;

– обґрунтувати напрямки удосконалення адміністративного управління ефективністю виробництва соняшника та реалізації його алгоритму.

Об'єктом дослідження є процес формування, оцінювання та забезпечення реалізації адміністративного управління ефективністю виробництва соняшника підприємства, яке займається виробництвом продукції рослинництва.

Предметом дослідження стали теоретичні, методичні та практичні основи адміністративного управління ефективністю виробництва соняшника ТОВ «Катеринівське». В процесі дослідження були використані такі методи: монографічний (при вивченні теоретичних основ, критеріїв та показників адміністративного управління ефективністю виробництва соняшника); статистичний аналіз (при вивченні порівняння, оцінці та інтерпретації фактичних даних щодо діяльності досліджуваного підприємства); графічний (при наочному зображенні викладених положень); розрахунково-аналітичний;

Науково-практична значимість одержаних результатів роботи полягає у вдосконаленні аналітичного забезпечення процесу прийняття управлінських рішень щодо адміністративного управління виробництвом соняшнику.

Інформаційною базою дослідження послужили: положення законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів України, наукові праці вітчизняних та закордонних вчених, офіційна інформація Міністерства аграрної політики України, дані Державної служби статистики України, дані статистичної та фінансової звітності підприємства, довідникова інформація з офіційних збірників та інтернет-видань, а також власні напрацювання за темою дослідження.

Окремі положення кваліфікаційної роботи знайшли відображення в матеріалах VII Міжнародній науково-практичній конференції «*Формування та перспективи розвитку підприємницьких структур в рамках інтеграції до європейського простору*» (Полтава, 26.03.2024р.); збірнику матеріалів науково-практичної конференції студентів і аспірантів, присвяченої Міжнародному дню студента. (Суми, 13-17 листопада 2023 р.).

Одержані результати можуть бути використані у подальших теоретичних дослідженнях проблем удосконалення адміністративного управління ефективністю виробництва соняшника та реалізації його алгоритму, у практичній адміністративній діяльності – для її удосконалення, у навчальному процесі – при викладанні та вивченні дисциплін «Аграрна політика», «Бізнес менеджмент», «Економіка підприємства», «Стратегія міжнародного маркетингу» .

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел з 31 найменування та додатків. Основний текст викладений на 65 сторінках комп'ютерного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АДМІНІСТРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ВИРОБНИЦТВА СОНЯШНИКУ

В умовах сьогодення діяльність підприємств, що займаються виробництвом і реалізацією продукції (товарів), виконанням робіт і наданням послуг в різних сферах і галузях НГК України, має бути спрямована на створення конкурентних переваг поряд із забезпеченням стійкості їх ринкових позицій. Безпосередньо, на це значною мірою, буде впливати раціональність процесу адміністративного управління ефективністю виробництва підприємства – складного процесу, результати якого залежать від впливу зовнішнього середовища і вимагають від його учасників (підприємців) певних професійних теоретичних знань, компетенцій, умінь і практичних навичок. Це дозволить підприємству здійснювати ефективну діяльність, тобто таку, яка спрямована на позитивний результат. При цьому, адміністративне управління підприємством має бути спрямоване на раціональне/оптимальне використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів і стати запорукою результативного функціонування підприємства.

Варто зауважити, що головна мета АУЕВ полягає у своєчасній його адаптації до ринкових перетворень і викликів, які на сьогодні відбуваються в Україні (на фоні повномасштабної воєнної агресії РФ та початку переговорів з європейськими партнерами щодо вступу країни в ЄС).

АУЕФ знайшло відображення в практичній діяльності більшості розвинених країн ЄС на рівні системного управління виробництвом. Його використання дозволяє підвищити ефективність функціонування підприємств, установ та організацій. Ефективно діюча система адміністративного управління сприяє забезпеченню максимального використання ресурсів, підвищенню продуктивності праці, зменшенню витрат і покращенню якості продукції/робіт.

Процес АУЕВ підприємства є комплексною системою, в склад якої включається певна кількість операційних елементів. Натомість, досягнення ним

результативності можливо лише у випадку та, за умови, узгоджених між собою методів управління.

АУЕВ вимагає комплексного підходу, де виникає потреба в обґрунтуванні управлінських процесів в системі всіх його напрямків.

Схематично напрямки АУЕВ (із врахуванням наявних інформаційних джерел стосовно питання, яке вивчається) наведено на рис. 1.1.

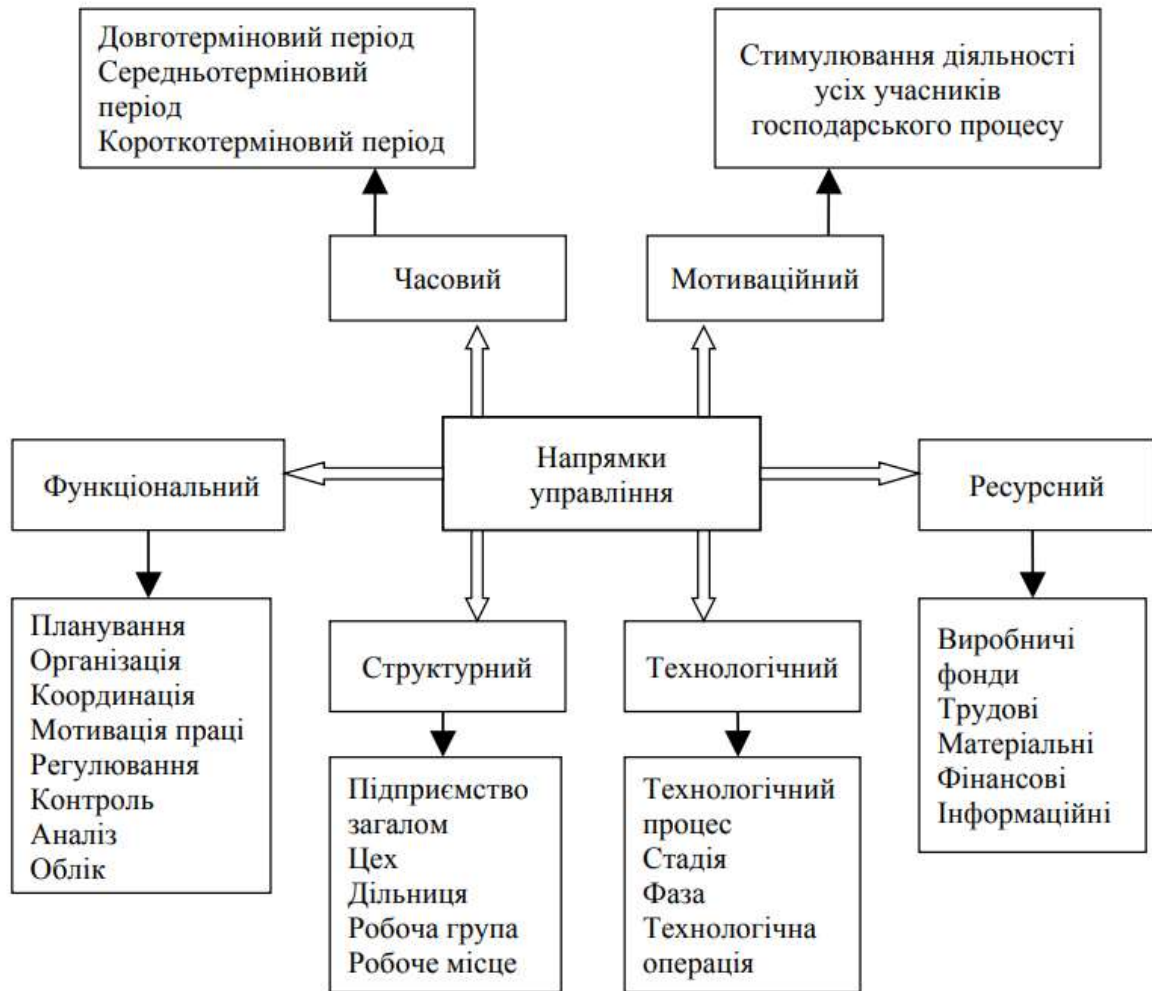

Рисунок 1.1. Напрямки адміністративного управління ефективністю виробництва

Джерело: оформлено за [4]

Тобто, як бачимо, здійснювати управління ефективністю доцільно за наступними напрямками:

– функціональний, який ґрунтується на таких функціях управління як:

- планування, організація, координація, мотивація, аналіз та контроль, регулювання;
- часовий (виходячи з безперервного процесу виробництва в часі, принципи, методи та засоби управління ефективністю повинні постійно застосовуватися). Такими на виробництві можуть бути: розробка стратегічних програм та планів (як тактичних, так і оперативних);
 - структурний, коли управління ефективністю виробництва здійснюється в окремих, або ж, усіх підрозділах підприємства;
 - технологічний, де управління ефективністю виробництва на підприємстві також повинно охоплювати всі стадії й фази технологічних процесів;
 - ресурсний, який передбачає оптимальність використання в управлінні підприємства всіх ресурсів: матеріальних, фінансових, трудових, інформаційних;
 - мотиваційний, у разі якщо засоби стимулювання застосовуються не лише до окремих працівників підприємства, а й до всіх учасників його господарських відносин, які мають зацікавленість у підвищенні ефективності виробництва.
- Отже, загалом проаналізувавши схему складових системи адміністративного управління, можна констатувати, що вона має бути обов'язково побудована на основі багатьох аспектів підприємств будь якої сфери та враховувати, при цьому, їх взаємозв'язок між собою. Тобто, першочергово, система адміністративного управління повинна будуватися із врахуванням організаційної структури підприємства, яка складається з його цілей, організації, планування, мотивації та аудиту/контролю. Така схема, наразі, є основною під час складання організаційної діяльності підприємства будь-якої сфери діяльності (не виключенням є й сільськогосподарської галузі). Вона є базовою для розвитку виробничих потужностей і можливостей підприємства.
- Поряд із цим, автором кваліфікаційної роботи (на основі вивчених джерел) була складена схема основних особливостей при побудові системи адміністративного менеджменту сільськогосподарським підприємством (додаток А).
- Щодо побудови системи адміністративного управління в сільськогосподарських підприємствах, то вона має свої особливості, які обумовлені їх зональною спеціалізацією та специфікою виробничо-господарської діяльності.

Так, Вішка І. С. [4] вважає, що серед основних структурних складових побудови адміністративного управління підприємств-виробників сільськогосподарської продукції можна виокремити:

- організаційну структуру: підприємства аграрної сфери мають розгалужену схему організаційної структури, яка відображає взаємозв'язки між їх виробничими структурними підрозділами, відділами та окремими виконавцями операційно-технологічних робіт;

- наявність юридичних норм і стандартів: діяльність аграрних підприємств регулюється нормами й правилами органів влади з метою забезпечення дієвого ефективного функціонування підприємств та їх безпеки;

- управління персоналом: діяльність сільськогосподарських підприємств відбувається із залученням фахівців високої кваліфікації, що потребує в адміністративному управлінні можливість найму кваліфікованих працівників з вищою освітою, їх професійне навчання, підтримку мотивації колективу та інше.

- управління ресурсами: функціонування аграрних підприємств здійснюється при використанні ресурсів, основним із яких є земля – засіб виробництва, якому в аграрній сфері належить провідне місце; засоби виробництва: основні та оборотні фонди; робоча сила. Саме тому, важлива роль у ефективному їх використанні повинна належати системі адміністративного управління;

- фінансове управління: з метою підтримки конкурентоспроможності підприємств аграрної сфери та їх стійкого подальшого розвитку, система адміністративного управління повинна забезпечувати ефективне фінансове управління (як прикладу, фінансовий аналіз, фінансовий аудит/контроль, т. ін.);

- наявність ефективної комунікації: система адміністративного управління підприємств-виробників аграрної продукції та її переробників повинна регулювати дані інформаційного потоку і комунікацію між підрозділами підприємств (шляхом використання надійної й ефективної інформаційної системи GPS-моніторингу, використання сучасних ІТ- технологій, комп'ютерних ресурсів, т. ін.);

- безпека: сільськогосподарським підприємствам притаманні певні ризики в ході їх діяльності (сезонність виробництва, залежність результативних показників

виробництва продукції від погодно-кліматичних умов, ін.). Як наслідок, система адміністративного управління повинна мати служби реагування, діяльність яких спрямована на безпечність виконання технологічних процесів та окремих операційних і комплексних робіт в підприємстві.

Розглядаючи осучаснені підходи щодо визначення складових системи АУЕВ підприємства зазначимо, що першочергово, їх сутність полягає в тому, щоб враховувати не лише організаційну структуру, але й людський потенціал підприємства; його фінансові й технічні ресурси; комунікацію, координацію й інші складові діяльності. Все це є підставою для розгляду системи адміністративного управління ефективністю сучасних підприємств з оновленої точки зору, а саме, через покращення управління організаційною структурою.

Зауважимо, що оцінювання системи адміністративного управління ефективністю є комплексною характеристикою результатів діяльності суб'єктів господарювання та виступає основою в питанні прийняття стратегічних рішень менеджерами підприємства. При цьому, ефективність можна досліджувати різнобічно, а саме: як з точки зору ефективності використання основних засобів підприємства, так і з позиції ефективності використання його оборотних активів. Особлива увага також має обов'язково приділятися ефективності процесів формування й використання капіталу (в тому числі й ефективності використання персоналу підприємства).

Варто зазначити, що прерогативою вищої ланки адміністративно-управлінських структур підприємства є загальне оцінювання як ефективності, так і результативності його діяльності. До того ж, оцінці ефективності адміністративно-управлінських рішень приділяється особлива увага з позиції загальних досягнень/успіхів підприємства, характеру його економічного зростання та підвищення ринкової вартості підприємства. Цим визначається основна задача ведення ефективного бізнесу українськими підприємцями, які на сьогодні функціонують у надзвичайно складних умовах (через повномасштабне вторгнення РФ в Україну, яке призвело до фізичного знищення (або ж пошкодження) виробництв та їх потужностей, вимушену релокацію підприємств, фінансову

нестабільність в державі т. ін.). Тобто, в умовах наявних численних проблем підприємці-господарники вимушені здійснювати пошук можливих шляхів підвищення ефективності як за рахунок скорочення витрат на виробництво/випуск конкурентоспроможної продукції, що має підвищений серед споживачів попит, так і впровадження прийнятної цінової політики. За таких ускладнених умов підприємства мають здійснювати оцінювання управління ефективністю їх діяльності за визначеними критеріями/показниками. Це дасть змогу бізнесовим структурам (як, наприклад, підприємствам з виробництва сільськогосподарської продукції та товарів галузі їх переробки: молочно-м'ясної, овочевої та плодово-ягідної, насіння олійних культур; шкіряно-галантерейних виробів; косметичної продукції тощо), а також надання послуг різного спрямування (харчування, кав'ярні та пекарні; будівництва, інфраструктури, логістичного та побутового обслуговування населення; фінансові, страхові, юридичні, медичні, освітні, ін.) не лише утриматись на ринку, а й мати гарні показники за результатами господарювання.

На особливу увагу заслуговує вивчення ефективності виробництва в сільському господарстві – як одній з найважливіших і життєво необхідних галузей НГК, оскільки, вона виробляє продукти харчування для населення країни та сировину для галузей промисловості й відіграє важливу роль у зміцненні економіки держави, підвищенні життєвого рівня населення і розв'язанні соціально-економічних проблем. Тільки ефективне виробництво аграрних підприємств може стати надійним підґрунтям функціонування всіх галузей і сфер економіки країни.

Зауважимо, що аналіз поняття ефективності виробництва постає сьогодні особливо гостро. Як узагальнююча економічна категорія, (якісна характеристика якої відображається у високій результативності використання живої та уречевленої праці в засобах виробництва), ефективність виражається співвідношенням одержаних результатів до витрат засобів виробництва і живої праці [7].

Розглядаючи з точки зору різних підходів та з урахуванням різного ступеня деталізації різноманітних факторів, для визначення понять «ефективність», «ефективність виробництва», «ефективність функціонування підприємства»

науковцями-дослідниками використовується різна термінологія. Складність аналізу понять, що характеризують ефективність, полягає у різних рівнях ієрархії об'єкта дослідження й глибині теоретичних досліджень.

Так, В. Г. Андрійчук [1] трактує ефективність як результативність певного процесу, дії, що вимірюється співвідношенням між одержаним результатом і витратами (ресурсами), що його спричинили.

За визначенням І. Г. Кириленка, ефективність розраховується шляхом зіставлення вигід від бізнесу (економічного результату) з витратами на досягнення цього результату [14].

Сутність поняття «ефективність виробництва» С. І. Дем'яненко визначено як комплексна, узагальнююча економічна категорія, що являє собою відношення одержаних результатів до витрат праці та засобів виробництва у матеріальному виробництві [8].

Як бачимо, в наукових публікаціях багатьох учених сутність ефективності розкривається саме через досягнення максимальної кількості продукції за мінімальних витрат. Зокрема, як зазначав В. С. Дієсперов, «...економічна ефективність сільського господарства полягає у виробництві максимальної кількості високоякісної продукції з одиниці сільськогосподарських угідь чи від однієї голови худоби за найменших витрат ресурсів з метою найповнішого задоволення потреб населення у продуктах харчування і промисловості, у сировині» [9].

Отже, аналіз поняття «ефективність» показав, що існують різні підходи до її визначення. Переважає точка зору, згідно з якою ефективність – це відношення результатів до витрат (ресурсів), тобто, так зване «традиційне» визначення. Залежно від підходу це поняття визначає результативність об'єктів (систем) різного рівня – суспільства, підприємства, системи управління.

Трактування поняття «ефективності виробництва» науковцями наведено в додатку Б.

Як показав аналіз наведених вченими визначень, всі вони виходять із традиційного визначення «ефективності» стосовно процесу виробництва, тобто,

«ефективність виробництва» визначається ними як співвідношення кінцевого результату виробництва та використаних ресурсів (робочої сили, засобів праці та її предметів).

Отже, говорячи про підвищення ефективності виробництва зазначимо, що її зміст передбачає одержання більшого виходу продукції і доходу на кожну одиницю витрат (чи застосованих ресурсів), що має велике значення для НГК як всієї держави, так і, зокрема, для кожного сільськогосподарського підприємства та населення країни. Цей факт, по-перше, можна підтвердити тим, що чим менше ресурсів і праці витрачається на одиницю продукції/товару, тим більше можна її/його одержати такою ж самою сумою засобів. А отже, продукція/товар будуть дешевшими. Тобто, загалом, можна стверджувати, що підвищення ефективності сприяє збільшенню обсягів виробництва продукції/товару і повнішому задоволенню потреб населення. По-друге, беззаперечним є факт того, що ефективність сільськогосподарського виробництва, безпосередньо, впливає на рівень роздрібних цін на продукти харчування та товари широкого вжитку, які виготовляються із сільськогосподарської сировини (оскільки рівень цін має тісний зв'язок із СНВ на виробництво продукції/товарів). Підвищення ефективності і зниження собівартості впливають на зниження роздрібних цін на ринку. По-третє, цілком логічним є твердження, що підвищення ефективності виробництва сприяє збільшенню доходів і прибутковості/рентабельності сільськогосподарських підприємств. Тобто, чим більше ними виробляється та продається продукції/товарів, чим дешевшими обходиться їх виробництво, тим вищі доходи підприємств-аграрників і тим більше коштів вони зможуть виділити на розвиток своєї МТБ, підвищення оплати праці, соціального пакету та створення покращених побутових умов працівникам. Однак, на жаль, в умовах сьогодення, коли в деяких громадах Сумського регіону (наприклад, Хотінській, Шалигінській, інколи до 16 годин на добу відсутнє світло, на місцях задіюють генератори, працюють старости), зв'язок із людьми підтримується. Мешканці громади раз на місяць отримують гуманітарну допомогу, по селах двічі на тиждень старости розвозять хліб [27]. Ось такі за фактом (станом на вересень 2024 р.), на місцях поки що

залишаються «соціальні пакети» та створюються «покращені побутові умови» працівникам аграрного підприємства в умовах військових дій на території ОТГ.

Загалом, поняття ефективності функціонування підприємства, за своєю сутністю, носить поліморфний характер. Тому, серед важливого є виокремлення за різних видів ефективності за певними ознаками. При цьому, кожен із видів ефективності має певне значення для системи функціонування підприємства.

У таблиці 1.1 розглянемо класифікацію видів ефективності функціонування виробництва (узагальнені підходи).

Таблиця 1.1 – Класифікація ефективності виробництва за видами

Класифікаційна ознака (залежно від)	Види ефективності
- виду витрачених ресурсів або витрат	Ресурсна; витратна
- виду витрачених ресурсів	Використання трудових ресурсів; основних виробничих фондів; матеріальних ресурсів й ін.
- сфери застосування ефективності	Економічна; соціальна; організаційна; технологічна; правова; психологічна; політична; етична; екологічна
- взаємодії системи з зовнішнім середовищем	Внутрішня; зовнішня
- погляду часу	Статична; динамічна
- від цілі	Результативна; витратна
- виду результатів	Проміжна; кінцева; змішана

Джерело: систематизація літературних джерел

Зауважимо, що в наукових публікаціях більшість вітчизняних вчених особливу увагу концентрують на економічній ефективності. Однак, зважаючи на специфіку сільськогосподарського виробництва, доцільно виокремлювати ще й наступні її види: технологічну, соціальну й екологічну [13]. Їх коротка характеристика викладена в додатку В.

Отже, говорячи про ефективність виробництва у сільському господарстві в цілому, зазначимо, що її рівень залежить від впливу низки чинників. Їх умовно можна поділити на внутрішні та зовнішні. Внутрішні чинники характеризують здатність суб'єктів господарювання впливати на ефективність виробництва шляхом покращання використання власних фінансових, трудових, матеріальних та інших ресурсів, впровадження інтенсивних технологій тощо (рис. 1.2).

Зовнішні чинники, натомість, спрямовані на створення сприятливих умов виробництва через діяльність держави шляхом використання макроекономічних важелів.

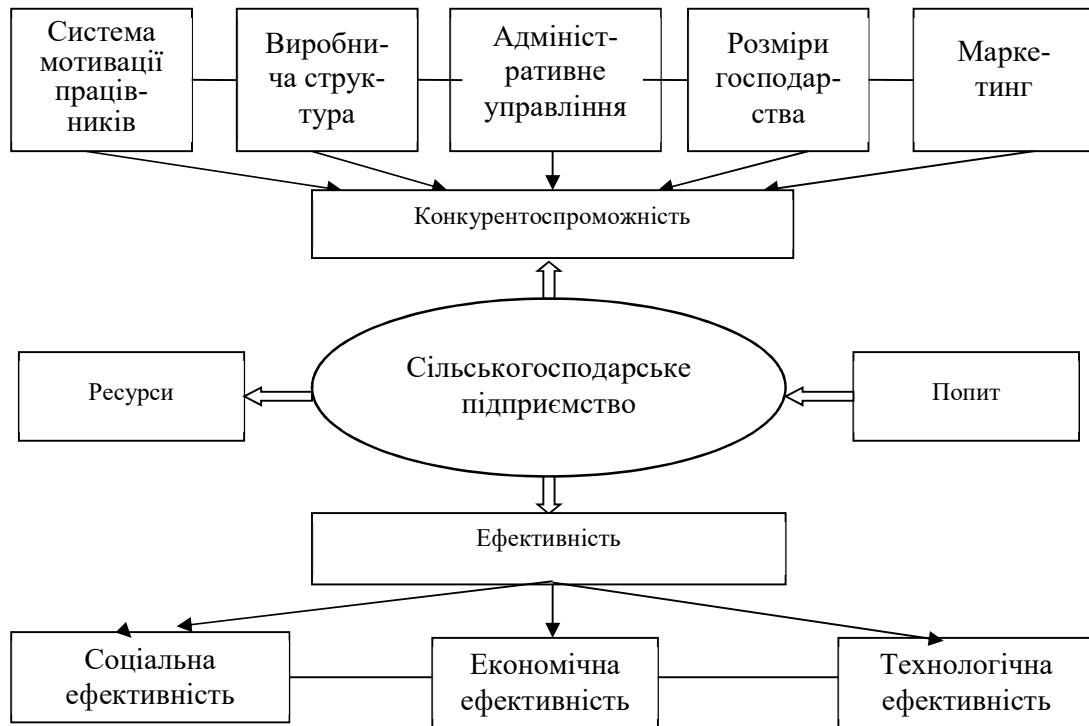

Рисунок 1.2. Ефективність сільськогосподарського виробництва за умови дії внутрішніх факторів

Джерело: систематизовано за літературними джерелами

Підвищення адміністративного управління ефективністю сільськогосподарського виробництва можна досягти за умови раціонального використання ресурсів на основі їх пропорційного і збалансованого використання у всіх сферах сільського господарства. Якщо розглядати це питання з позиції вчених-економістів то, на їх думку, збільшувати обсяги виробництва ВП і прибутку з гектара сільськогосподарських угідь можна шляхом нарощування авансованого капіталу до оптимального розміру та через поліпшення ефективності його використання.

АУЕВ, зокрема, соняшника, передбачає також вивчення етапів цього процесу (рис. 1.3)

Загалом, адміністративне управління ефективністю виробництвом у сільському господарстві та й при виробництві соняшника, зокрема, можна розглядати як категорію, яка характеризує результативність виробництва або ж віддачу. Це є свідченням не лише приросту обсягів виробництва, а й того, якою ціною та якими витратами ресурсів досягається приріст, що, вцілому, й віддзеркалює якість економічного зростання. Саме тому, розглядаючи питання

Рисунок 1.3. Етапи процесу адміністративного управління ефективністю виробництва соняшника

Джерело: узагальнено, доповнено та побудовано автором [17]

адміністративного управління ефективністю сільськогосподарським виробництвом важливим є вивчення його показників (додаток Г) (особливо тих, які характеризують оптимальність використання капіталу підприємства (матеріальних чи виробничих витрат)). А отже, за таких обставин можна стверджувати, що із зростанням використання ресурсів буде спостерігатися зниження їх віддачі

(оскільки діє закон спадної віддачі факторів виробництва, як наприклад, постійне збільшення внесення (понад норму) добрив, призведе до зниження в майбутньому врожайності будь-якої культури, у тому числі й соняшнику).

Таким чином, подальше удосконалення адміністративного управління ефективністю виробництва соняшника та сільському господарстві, в цілому, залежить від комплексу природно-економічних, технологічних, науково-технічних чинників. При вивченні даного питання важливим є врахування таких особливостей галузі як: соняшник вимогливий до умов обробітку. Агротехнічні вимоги не дозволяють вирощувати цю культуру у господарствах з вузькою спеціалізацією. Культура дуже чутлива до всіх гербіцидів. Тому важливим є також враховування вимоги до якості олії (в залежності від мети її використання) [10], а питання удосконалення адміністративного управління підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, зокрема соняшнику, не втрачає актуальності, насамперед на мікроекономічному рівні. Тому виникає необхідність поглибленого вивчення досягнутого рівня адміністративного управління ефективністю виробництва соняшнику на прикладі сільськогосподарського підприємства.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ДОСЯГНУТОГО РІВНЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ВИРОБНИЦТВА СОНЯШНИКА В ТОВ «КАТЕРИНІВСЬКЕ» ШОСТКИНСЬКОГО РАЙОНУ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1 Загальна характеристика підприємства за його основними виробничо-економічними показниками

Сільськогосподарське підприємство “Катеринівське” в Єдиному державному реєстрі підприємств зареєстровано 28.03.2007 р. з організаційно-правовою формою «товариство з обмеженою відповідальністю».

На початок 2000 р. колгосп «Дружба» був реформований у ТОВ «Катеринівське». Місцезнаходження ТОВ «Катеринівське» є вигідним для ведення господарства, оскільки в м. Шостка та м. Глухів зосереджені бази постачання товарно-матеріальних цінностей та пункти для реалізації сільськогосподарської продукції.

Підприємство розташоване в зоні помірного зволоження: понад 60 % опадів випадає в період вегетації сільськогосподарських культур, що дає можливість одержувати досить високі врожаї. Максимальна кількість опадів на рік становить 790 мм, а мінімальна – 317 мм. Територія господарства відноситься до другого агрокліматичного району з помірно теплим, помірно зволеним кліматом, позитивною середньорічною температурою повітря. Найбільш високі температури повітря спостерігаються в липні-серпні, найбільш низькі – в січні-лютому.

Ґрунти підприємства по механічному складу, вмісту гумусу, механічних якостях відносно однорідні. Біля 85% всіх ґрунтів становлять чорноземи типові легкосуглинкові, біля 10% – чорноземи опідзолені, а решта - різні ґрунти. Рілля по умовах рельєфу і якостях ґрунту придатна для вирощування всіх районованих культур. Оцінка ріллі по окупності затрат становить 70 балів.

Майно ТОВ знаходиться у спільній особистій власності його членів, проте договір оренди майна не укладався. Щодо власників земельних ділянок, то ТОВ «Катеринівське» уклало багатосторонній договір оренди, яким передбачено виплати орендної плати як в натуральному, так і грошовому виразі, загальний розмір орендованих паїв складає 1270 га сільськогосподарських угідь.

Основне і обслуговуюче виробництво товариства представлене, відповідно, тракторною бригадою, МТП і ремонтно-механічною майстернею, якою проводяться ремонти і технічні огляди його засобів.

Управлінська структура ТОВ «Катеринівське» сформована загальними зборами засновників: директор, бухгалтер, комерційно-логістичний робітник (реалізатор продукції). Їх обов'язки полягають у побудові раціональної адміністративно-управлінської структури та її вдосконаленні в товаристві.

Сільськогосподарське підприємство має бути в достатній кількості забезпечене ресурсами, головним серед них є земля, тобто, засіб виробництва, якому в аграрній сфері належить провідне місце. Зауважимо, що товариство свою господарську діяльність здійснює на орендованих землях.

У ТОВ «Катеринівське» за період дослідження загальна площа землекористування не змінювалася. Його розмір і структура наведена в табл.2.1.

Таблиця 2.1 – Розмір і структура земельних угідь ТОВ «Катеринівське» за 2021-2023 рр.

Вид угідь	Площа, га	Питома вага, %
Всього сільськогосподарських угідь, га з них:	1270,0	100,0
- рілля	1235,0	97,2
Інші угіддя (сінокоси, пасовища)	35,0	2,8
Коефіцієнт розораності	0,972	x

Джерело: розраховано автором за даними ф. № 50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств» за 2021-2023 р.р.

З таблиці видно, що рівень розораності земель за період 2020-2023 р.р. складав 97,2%. Підтвердженням цього є показник частки ріллі у площі сільськогосподарських угідь, який досяг у господарстві в середньому за 2021-2023 рр. 97,2%. Виходячи із значення цих показників, можна констатувати, що

земельний фонд в ТОВ «Катеринівське» використовується інтенсивно. Частка сінокосів і пасовищ у земельному масиві господарства складає 2,8%.

Отже, з метою удосконалення структури площ під посівами основних культур в товаристві необхідне поєднання правильного чергування сільськогосподарських культур. Як зазначається науковцями-теоретиками та практиками, правильно побудовані й освоєні сівозміни підвищують урожайність культур на 30 – 40 % і забезпечують повне використання техніки й робочої сили. Значним резервом поліпшення використання земельних ресурсів є підвищення продуктивності угідь, що досягається завдяки їх поверхневого і докорінного поліпшення.

Виходячи зі структури товарної продукції, можна визначити виробничий напрям досліджуваного підприємства та його пріоритети (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 – Динаміка складу та структури товарної продукції
ТОВ «Катеринівське» за 2021-2023 рр.

Назва видів продукції	2021 р.		2022 р.		2023 р.		Середній абсолютний приріст (зниження), тис. грн..
	сума, тис. грн.	питома вага, %	сума, тис. грн.	питома вага, %	сума, тис. грн.	питома вага, %	
Пшениця	8025,7	42,3	10418,0	33,1	12898,8	44,6	+2436,5
Кукурудза	6214,0	32,8	14876,7	47,3	7494,4	25,9	+640,2
Соняшник	4129,8	21,8	4253,0	13,5	4077,0	14,1	-26,4
Соя	594,4	3,1	1872,2	6,0	4470,6	15,4	+1938,2
Разом	18963,9	100,0	31419,9	100,0	28940,8	100,0	+4988,5

Джерело: власні розрахунки автора за даними ф 21-заг. «Звіт про реалізацію продукції сільського господарства»

Як бачимо із розрахованих показників табл. 2.2, у ТОВ «Катеринівське» з 2021 р. по 2023 р. спостерігалася тенденція до зростання чистого доходу від реалізації основних видів продукції рослинництва, сума абсолютного приросту якого в середньому за трирічний період склала 4988,6 тис. грн.. Це стало наслідком росту грошових надходжень від продажів пшениці, сої та кукурудзи, що підтверджено розрахованим значенням показника середнього абсолютного приросту чистого доходу реалізованих культур на 2436,5; 1938,2 тис. грн.. й 640,2

тис. грн., відповідно. Натомість, щорічні обсяги реалізації підприємством соняшника залишилися майже без змін. Варто зауважити, що найбільшу частку в загальному обсязі реалізації продукції підприємством як у 2021р., так і у 2023р. займали пшениця й кукурудза, відповідно, 42,3% та 32,8%; 44,6% та 25,9%. Зважаючи на це, можна стверджувати, що в ТОВ «Катеринівське» впродовж цього періоду перевагою при виробництві та реалізації були культури зернової групи. В цілому, варто зауважити, що зміни які відбулися у обсягах та структурі реалізованої продукції ТОВ «Катеринівське» за 2021-2023 рр. позитивно відобразилися на фінансових результатах діяльності підприємства.

Рівень розвитку підприємства характеризується наявною інформацією щодо основних показників економічної ефективності використання його земельних ресурсів. Оцінку рівня використання ефективності землі у ТОВ «Катеринівське» можна здійснити за показниками, наведеними в табл. 2.3.

За показниками табл. 2.3 можна констатувати, що ефективність використання земельних ресурсів товариства загалом характеризується позитивною динамікою. Підтвердженням цього стало розраховане значення середньорічного (за три останні роки) незначного темпу росту як натуральних, так і вартісних показників землевіддачі.

Таблиця 2.3 – Показники ефективності використання землі ТОВ «Катеринівське» за 2021-2023 рр..

Показники	Рік			Середньорічний темп росту (зниження),%
	2021	2022	2023	
Отримано на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.:				
валової продукції в постійних цінах 2010 р.	388,5	339,8	408,8	102,5
валового прибутку	276,7	323,8	317,2	114,4
чистого прибутку	190,5	168,2	193,2	101,5
Вироблено на 100 га ріллі, ц:				
зерна	4408,4	5336,0	5883,9	133,5
соняшника	622,1	620,5	657,7	105,7
сої	1298,2	2411,7	1734,4	133,6

Джерело: власні розрахунки автора за даними форм звітності господарства

Варто зауважити також, що не зважаючи на військовий стан (до того ж, землі ТОВ «Катеринівське» знаходяться на території Шалигінської ОТГ, яка має статус

«ТМБД») підприємство продовжує працювати і у 2023 р. змогло дещо покращити результативні показники своєї діяльності у порівнянні з попереднім 2022 р. і майже довести їх до рівня довоєнного періоду.

Таким чином, загалом (враховуючи позитивну тенденцію зміни показників ТОВ, яке досліджується), можна стверджувати про (в загальному) не погіршення ефективності використання його основного ресурсу – землі.

Оцінка майнового стану (основних засобів) підприємства здійснюється за показниками їх руху – оновлення, вибуття, придатності, зносу, а також показниками, якими характеризується ефективність їх використання: фондівіддача, фондомісткість. Це дозволяє підприємству з'ясувати наскільки своєчасно воно позбавляється як фізично, так і морально застарілого обладнання та аналізувати ефективність використання майна.

В ході досліджень встановлено, що в ТОВ «Катеринівське» свого часу (а точніше у 2015 р.) відбулася повна ліквідація основних фондів (як наслідок їх старіння та повного фізичного й морального зносу). Зважаючи на дану обставину, товариство з того часу в своїй виробничій діяльності почало користуватися послугами орендованих технічних засобів (тракторів, комбайнів та вантажного автомобільного транспорту).

Як важливий етап аналізу фінансово-господарської діяльності будь якого суб'єкта підприємництва є вивчення динамічних змін його основних фінансово-економічних показників (табл. 2.4).

Таблиця 2.4 – Узагальнені основні показники діяльності ТОВ «Катеринівське» за 2021 - 2023 рр..

Показник	Рік			Середній темп зростання (зниження), %
	2021	2022	2023	
А	1	2	3	4
Чистий прибуток, тис. грн.	5 615,0	7 791,5	6 438,9	107,1
Чистий дохід від реалізації, тис. грн.	18 963,9	31 419,9	28 940,8	123,5
Власний капітал, тис. грн.	19 565,0	25 180,0	36 971,5	137,4
Середньорічна вартість активів, тис. грн.	31 003,2	50 122,4	68 809,4	149,0
Чисельність працівників, осіб	15	14	16	103,2

Продовження таблиці 2.4

А	1	2	3	4
Кредиторська заборгованість, тис. грн.	2 45,9	3 85,4	632,9	160,4
Дебіторська заборгованість, тис. грн.	3883,3	5 806,5	6 078,2	125,1
Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	0,28	0,60	0,17	77,9
Коефіцієнт рентабельності активів	0,18	0,15	0,09	70,7
Загальний коефіцієнт рентабельності	0,61	1,82	0,54	88,5

Джерело: розраховано автором за даними форм звітності господарства

За даними, наведеними в табл. 2.4 можна констатувати про позитивну тенденцію зміни узагальнених основних результативних показників діяльності ТОВ «Катеринівське» у 2023 р. у порівнянні з базисним періодом, (хоча до рівня з попереднього року їх стан погіршився). Про це свідчить отриманий товариством у 2023 р. чистий прибуток у сумі 6438,9 тис. грн. (у порівнянні з 5615,0 тис. грн. та 7791,5 тис. грн., відповідно, в 2021 р. та 2022 р.). При цьому, середній темп зростання чистого прибутку підприємства за трирічний період дослідження склав 107,1%. Це стало наслідком збільшення чистих грошових надходжень від реалізації продукції товариством у 2023 р. до рівня 2021 р. в 1,5 рази, що у вартісному вимірі склало близько 10000,0 тис. грн., тобто, їх середньорічне зростання в абсолютному вираженні склало 4988,5 тис. грн. Варто зауважити, що покращення основних показників діяльності товариства відбулися, певним чином, під дією впливу зміни його окремих показників, а саме: збільшення власного капіталу та вартості активів, за одночасного зростання сум як кредиторської, так і дебіторської. За даних обставин підприємство може здійснити своєчасно розрахунки за товари та поточні зобов'язання.

Отже, основні як виробничі, так економічні показники ТОВ «Катеринівське» є задовільними. Так, товариство має достатню забезпеченість земельними ресурсами, засобами виробництва та робочою силою. Не дивлячись на те, що за період дослідження за окремими показниками ефективності використання ресурсів спостерігалася тенденція до незначного їх зниження, в загальному такі зміни в обставинах, які склалися на тепер дозволили підприємству отримати позитивні фінансові результати, а виробництво сільськогосподарської продукції в цілому по

господарству та за окремими її видами було рентабельним. Саме тому, вважаємо доречним на наступному етапі дослідження вивчити динаміку та дати оцінку розмірів посівних площ, урожайності та валових зборів соняшнику в підприємстві.

2.2 Оцінка динаміки посівних площ, урожайності та валового збору соняшника

Дослідження динаміки виробництва сільськогосподарської продукції та продукції її переробки показують, що в Україні найбільшого розвитку за останні передвоєнні роки поряд із виробництвом продукції тваринництва (жирних сирів, продукції з незбираного молока) набуло також й виробництво соняшnikової олії. На сьогодні Україна залишається одним зі світових лідерів, де вирощування соняшника є однією з найголовніших галузей. Саме тому Україну в світі вважають виробником насіння соняшника та соняшnikової олії «номер один». Як стверджують дані щорічних аналітичних оглядів виробництво насіння соняшника в довоєнних роках зростало. До того ж, більшість продукції експортувалася, оскільки внутрішнє споживання становить лише 450-500 млн. тонн з тенденцією до зростання. [28]

Варто зазначити, що при розміщенні посівів соняшника особливу увагу варто приділяти біологічним особливостям культури. Для нормального росту й розвитку соняшник потребує відповідного температурного режиму і вологозабезпеченості [5]. Температурні умови в зоні Лісостепу і Степу України є більш сприятливими для вирощування соняшника. Однак, у зв'язку із зміною клімату, (а саме, збільшенням тривалості періодів із теплою погодою і зменшенням із холодною та щорічним посиленням спеки на території України) дещо раніше ризикові в цьому відношенні північні лісостепові райони, сьогодні також становляться придатними для вирощування цієї культури. Соняшник, завдяки підвищеній стійкості до ґрунтової і повітряної посухи, вважається посухостійкою культурою. В цьому відношенні зони Лісостепу і Степу України відповідають біологічним потребам

виросування соняшнику. Несприятливою для вирощування соняшнику є зона Полісся (рис. 2.1).

Рисунок 2.1. Зональне розміщення посівів соняшнику в Україні

Джерело: оформлено за [16 с. 284]

Отже, загалом науково обґрунтоване зональне розміщення посівів соняшнику (враховуючи ґрунтово-кліматичні умови України і біологічні особливості культури) дозволить повною мірою реалізувати її потенціал. До Державного реєстру сортів рослин України 2020 р. внесено більше 275 гібридів і сортів соняшнику (частка сортів незначна) (рис. 2.2).

Варто відмітити, що переважна більшість гібридів, які внесені до Реєстру, – олійного напрямку використання. Гібриди чотирьох груп стиглості (ранньостигла і скоростигла; середньорання і середньостигла) рекомендовані до поширення в Степовій і Лісостеповій зонах.

На ринку соняшнику працювали 40 селекційних установ, із яких (до початку повномасштабного вторгнення рф в Україну в 2022 р. 18 – вітчизняні. Частка гібридів вітчизняної селекції в реєстрі становить 49% [16].

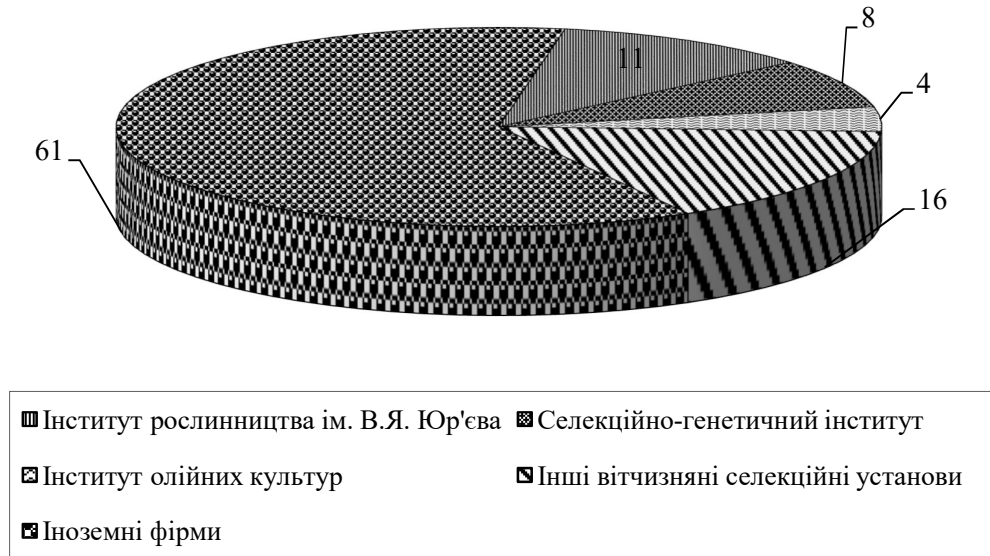

Рисунок 2.2. Розподіл гібридів соняшнику, внесених до Реєстру сортів рослин України, за походженням, 2020 р., %

Джерело: оформлено за [16, с. 285]

У зв'язку з підвищенням попиту на насіння соняшнику і високою рентабельністю цієї культури посівні площі соняшнику в Україні значно розширилися. Так, у 2000 р. площі посіву соняшнику були близько 3 млн. га, в подальших періодах й до 2019 р. – спостерігалася тенденція їх щорічного зростання (до майже 6 млн. га), а вже у 2020 р. та 2021 р. їх розмір перевищив 6 млн. га, а в 2022 р. – скоротився (через вилучення посівних площ культури на ТОТ лівобережжя Херсонської та Запорізької, а також Харківської, Донецької та ін. областей внаслідок військової агресії рф) до 5,3 млн. га. (рис. 2.3).

До того ж, варто зауважити, що найбільші площі посіву соняшнику знаходяться в Запорізькій, Дніпропетровській, Полтавській, Черкаській, Миколаївській та Харківській областях [26].

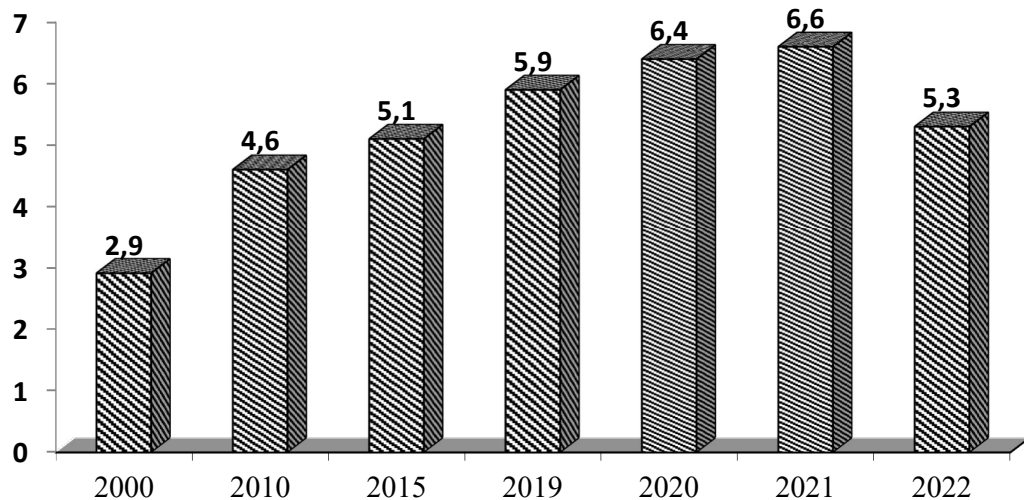

Рисунок 2.3. Динаміка посівних площ соняшнику в Україні за 2000-2022 р. р., млн. га

Джерело: побудовано автором за даними ДССУ [28]

За даними таблиці 2.5 розглянемо склад та структуру посівних площ ТОВ «Катеринівське».

Таблиця 2.5 – Склад і структура посівних площ ТОВ «Катеринівське»

Культури	2021 р.		2022 р.		2023 р.		Відхилення, (+,-), га 2023 р. до 2021 р.
	площа, га	%	площа, га	%	площа, га	%	
Зернові і зернобобові – всього, з них:	772	62,5	780	63,2	690	55,8	-82
пшениця озима	522	42,2	530	43,0	500	40,5	-22
кукурудза на зерно	250	20,3	250	20,2	190	15,3	-60
Технічні культури, всього, з них:	463	37,5	455	36,8	545	44,2	+82
соняшник	300	24,3	305	24,7	335	27,2	+35
соя	163	13,2	150	12,1	210	17,0	+47
Всього	1235	100,0	1235	100,0	1235	100,0	0

Джерело: розраховано за даними ф. № 50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств»

Аналізуючи дані таблиці 2.5, можна констатувати, що загальна посівна площа сільськогосподарських культур в господарстві за три останні роки не змінилася. При цьому, площа посіву зернових і бобових у звітному (2023) році у

порівнянні з базисним (2021) роком скоротилася на 82 га, що у відсотковому вирізі склало 10,6%. Натомість, загальна площа посіву під технічними культурами за період дослідження (як наслідок розширення на 35 га та 47 га, відповідно, площі соняшника та сої) збільшилась на 82 га. Зміни, які відбулися у складі посівних площ ТОВ «Катеринівське» дещо вплинули на зміну їх структури. Так, спостерігалось зниження питомої під посівами зернових та зернобобових культур (на 6,7%) та підвищення на цю ж величину загальної частки посівів технічних культур, із яких їх частка під соняшником збільшилась на 2,9%. Стосовно показника розміру посівних площ соняшника (як екстенсивного фактора підвищення ефективності виробництва), то варто зауважити, що відповідно до Постанови КМУ № 164 від 11 лютого 2010 р. «Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах» під соняшник у зоні Лісостепу (куди відноситься й Сумська область) за нормативами під технічні культури дозволяється відводити від 5 до 30% посівних площ, із них під соняшник – 5-9% [23]. Проте, як показали дослідження останніх десяти років у ТОВ «Катеринівське» спостерігалось не оптимальне співвідношення у сівозмінах культур. Так, соняшник у структурі посівних площ займав в середньому за останні три роки близько 25,0%. Однак, зважаючи на той факт, що соняшник є високодохідною та високорентабельною культурою, така ситуація в сьогоденних умовах функціонування підприємств є цілком обґрунтованою та вірогідною.

Варто зауважити, що за умови вимушеного зменшення частки посівних площ соняшнику загалом по країні, беззаперечним залишається отримання його незмінного валового збору, який повинен обов'язково задовольняти потреби олійних підприємств в сировині. А це, звичайно ж, можливо лише при підвищенні врожайності культури. За твердженням наковців-дослідників, на сьогодні рівень використання біологічного потенціалу соняшнику є найменшим серед олійних культур і навіть ще не досягає 50% [21].

Відомо, що загалом серед найважливіших результативних показників сільськогосподарського виробництва, які дозволяють акумулювати в собі організаційно-економічні та адміністративні заходи, є валові збори та урожайність

(їх відносять до інтенсивних факторів підвищення ефективності виробництва). Звичайно ж, рівень врожайності соняшника залежить від впливу економічних і природних умов, а також якості організаційно-господарської діяльності с.-г. підприємств (товариств).

Україна займає одне з провідних місць серед соняшникосіючих держав. Як стверджують дані ДССУ, щорічне виробництво насіння соняшнику в Україні складає близько 10% світового. У структурі валової продукції сільського господарства соняшник також відіграє помітну роль.

На рис. 2.4 зображена динаміка валового виробництва соняшнику в Україні за 2000-2022 р.р.

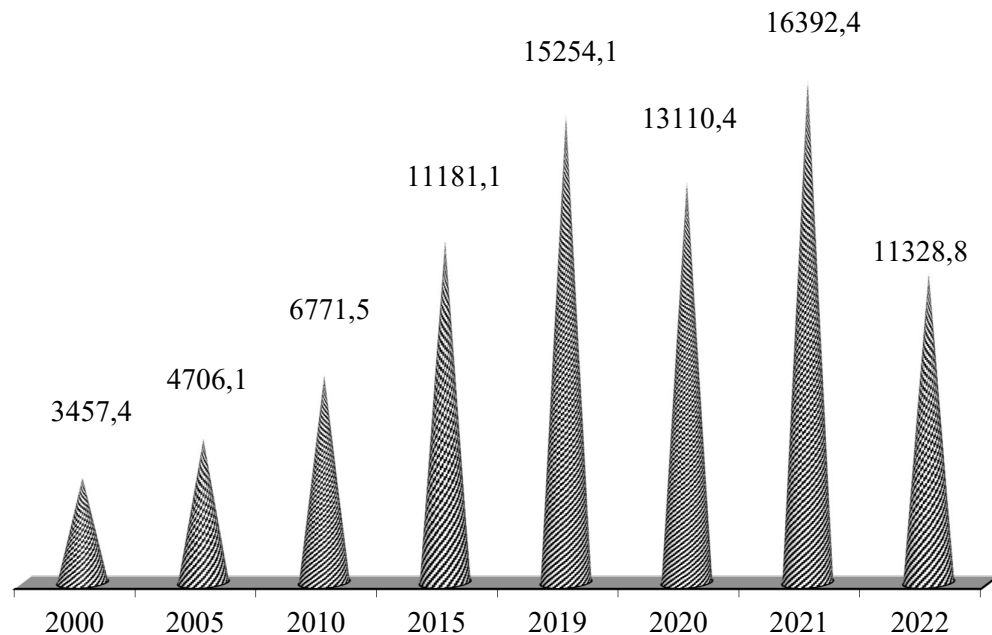

Рисунок 2.4. Динаміка валового виробництва соняшнику в Україні за 2000-2022 р. р., тис. тонн

Джерело: побудовано автором за даними ДССУ [28]

Як бачимо, у зв'язку з високим попитом на насіння соняшнику і рівнем рентабельності цієї культури відбулось збільшення валового виробництва соняшнику в Україні. Так, найбільші обсяги виробництва насіння соняшнику в Україні були досягнуті у 2019 та 2021 (передвоєнному) роках – 15254,1 та 16392,4

тис. тонн, відповідно. У 2022 р. виробництво культури скоротилося до рівня трьох попередніх років (внаслідок окупації рф частини територій південного та східного регіонів країни та територій, де ведуться бойові дії) і склало 11328,8 тис. тонн. При цьому, показник валового виробництва соняшнику у звітному (2022) році перевищив рівень базисного (2000) періоду в 3,2 рази, який дорівнював 3457,4 тис. тонн.

Поряд із дослідженням посівних площ та валових зборів соняшнику, важливим є також вивчення його урожайності. Як зазначено науковцем [11], «Урожайність – є середнім обсягом продукції з одиниці площі посіву. Урожайність культур, які вирощують у відкритому ґрунті, розраховують на 1 га». При аналізі дають оцінку рівню виконання планових завдань по урожайності і валовому збору; досліджують динаміку показників, а також вивчають вплив природно-кліматичних факторів і визначають кількісну дію економічних факторів на її рівень (з метою виявлення можливих резервів підвищення урожайності соняшника і збільшення виробництва культури).

Дослідженнями встановлено, що у ТОВ «Катеринівське» вирощується соняшник двох сортів - «Харківський-49» та «Прометей». Ці сорти характеризуються низькою лушпинністю та високим вмістом олії. За цими показниками (поряд із крупністю сім'янок) названі сорти переважають гібриди, однак, за урожайністю та за збором олії з гектара децю поступаються.

Розглянемо динаміку урожайності та валового збору соняшнику у ТОВ «Катеринівське» (табл. 2.6).

Проведений аналіз динаміки урожайності, валового збору та посівних площ соняшнику господарства у розрізі сортів, дозволив констатувати, що урожайність культури коливалася по роках. За період дослідження найвищий її рівень спостерігався у 2021-2022 р. р. (24,5 ц/га), найменший – у 2023 році (22,9 ц/га). Відносно 2021 р. у 2023 р. урожайність насіння соняшника знизилась на 1,4 ц/га (5,5%). Щодо показника валового збору насіння соняшнику, то можна сказати, що за період дослідження найбільший валовий збір соняшника ТОВ «Катеринівське»

Таблиця 2.6 – Динаміка урожайності та валового збору соняшнику у ТОВ «Катеринівське» за 2021-2023 р. р.

Показники	2021 р.			2022 р.			2023 р.			2023 р. до 2021 р.	
	сорт		разом по підприємству	сорт		разом по підприємству	сорт		разом по підприємству	+,-	%
	«Харківський-49»	«Прометей»		«Харківський-49»	«Прометей»		«Харківський-49»	«Прометей»			
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Площа, га	192	108	300	200	105	305	235	105	335	35	111,6
Валовий збір, ц	5491	2192	7683	5300	2363	7663	6368	1754	8123	430	105,7
Урожайність, ц/га	28,6	20,3	25,6	26,5	22,5	25,1	27,1	16,7	24,2	-1,4	94,5

Джерело: розраховано автором за даними ф. № 50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств»

отримало у 2023 р. Його загальне збільшення на 430 ц або на 5,7% відбулося за рахунок розширення площі посіву культури на 35 гектар або на 11,6% за одночасного незначного зниження урожайності її насіння. До того ж, зауважимо, що насіння соняшнику сорту «Харківський-49» має переваги за якісними та кількісними характеристиками – урожайність його за весь період перевищувала урожайність сорту «Прометей».

Отже, безперечно, отримання підприємством високих врожаїв насіння соняшника та, відповідно, його валових зборів пов'язане із витратами певних видів матеріально-технічних ресурсів, грошових коштів та загальним рівнем адміністративного управління галуззю. Саме тому, ефективне сільськогосподарське виробництво може бути надійною матеріальною основою функціонування всіх галузей і сфер економіки держави. Більш детальному вивченню та поглибленій характеристиці цього питання спробуємо приділити увагу при висвітленні наступного параграфу кваліфікаційної роботи.

2.3 Діагностика факторів, що впливають на рівень адміністративного управління ефективністю виробництва соняшнику

Беручи до уваги власні дослідження автора кваліфікаційної роботи [17, 18], доведено, що на сьогодні виробництво соняшнику й реалізація соняшникової олії в Україні є одним із пріоритетних видів діяльності в аграрній сфері. Важлива роль у цьому належить організаційно-економічним та адміністративним заходам управління ефективністю виробництва соняшнику, а саме: технології виробництва культури, в якій виділяють два основні періоди: підготовка ґрунту і посів, а також комплекс робіт по збиранню врожаю. І тому вони мають постійно залишатися у центрі уваги науковців-дослідників цієї тематики.

Варто зазначити, що загалом при оцінці управління ефективністю сільськогосподарського виробництва доцільним є правильне визначення системи взаємопов'язаних показників, які повинні найбільш об'єктивно відбивати її рівень. Для цього широко використовуються як натуральні, так і вартісні показники. Натуральні показники виходу продукції (з урахуванням її якості) є вихідними при визначенні управління ефективністю сільськогосподарського виробництва. Одним із основних натуральних показників адміністративного управління ефективності виробництва є врожайність культур. Вона характеризує рівень ефекту, одержаного в процесі виробництва. Водночас, один і той же рівень урожайності досягається при різних витратах, або різні показники продуктивності одержують при рівновеликих витратах виробництва. Безперечно, для отримання високих врожаїв та, відповідно, валових зборів соняшника підприємство повинне витрачати певні види матеріально-технічних ресурсів, кількість і вартість використання яких залежить від технології, що, в свою чергу, відображається на показниках собівартості виробництва насіння соняшнику, рівні цін, прибутку та рентабельності, а також продуктивності праці в галузі.

Рівень адміністративного управління ефективністю виробництва виражається через співвідношення між ресурсами виробництва і їх результатами, при якому отримують показники ефективності у вартісному вираженні. Однак, з

точки зору деяких науковців-дослідників щодо зазначених питань, вимірювальну систему управління ефективності сільськогосподарського виробництва з використанням організаційно-економічних та адміністративних заходів доцільно будувати таким чином, щоб вона була здатна повністю розкривати дві взаємопов'язані і взаємодіючі результативні сторони діяльності підприємств аграрної сфери. По-перше, вивчається раціональність використання земельних ресурсів (через показники загального ефекту, приведені до одиниці площі сільськогосподарських угідь); по-друге, досліджується економічність виробництва, показники якої мають розкривати, якою ціною одержано цей ефект [17].

Зауважимо, що рівень адміністративного управління ефективністю сільського господарства включає не тільки співвідношення результатів і витрат виробництва, бо в ній відбивається також ще й якість продукції і здатність її задовольнити певні потреби споживача. При цьому, покращення якості сільськогосподарської продукції вимагає додаткових затрат живої і уречевленої праці.

Вивчаючи роль організаційно-економічних заходів адміністративного управління ефективністю виробництва соняшника, варто приділити увагу питанню технології виробництва культури, якою передбачено проведення комплексу робіт у два періоди: підготовка ґрунту і посів та роботи по збиранню врожаю.

В ТОВ «Катеринівське» роботи по підготовці ґрунту і посіву соняшника повністю механізовані. Своєчасне і якісне проведення цих робіт впливає на кінцеві результати виробництва. До того ж, їх виконання пов'язане з великими енергетичними затратами. Так, підготовка ґрунту включає основну обробку: лущення стерні, оранку (або ж безвідвальну) обробку і передпосівний обробіток. Щодо способу основного обробітку ґрунту, то він залежить від попередників, видового складу бур'янів та ступеня засміченості поля ними. При розміщенні посівів соняшнику після зернових (колосових) культур обробка ґрунту, зазвичай, здійснюється через дворазове лущення стерні і зяблеву оранку. Перше лущення проводиться дисковими лушильниками ЛДГ-10 (або ж ЛДГ-15) відразу опісля прибирання попередника на глибину 5-6 см; друге – на глибину 10-12 см після

відростання бур'янів важкими дисковими боронами БДТ-7. Такі вчасно виконані операції сприяють покращенню водного режиму ґрунту та полегшують його оранку.

У разі, якщо поля дуже засмічені бур'янами, застосовують систему зяблевого обробітку ґрунту з використанням гербіцидів групи 2,4-Д. При цьому, перше лущення проводять дисковими важкими боронами БДТ-7, здійснюють підрізання бур'янів, а потім (у разі масового відростання розеток), поле обробляють гербіцидом групи 2,4-Д. Оранка проводиться на початку жовтня на глибину 25- 27 см плугами з передплужниками в агрегаті з кільчасто-шпоровими котками. У випадку, якщо поля добре окультурені та чисті від багаторічних бур'янів, оранку проводять за допомогою знарядь КПШ-9 чи КПК-2-250 на глибину 20-22 см. При цьому значно економляться матеріально-технічні та людські ресурси, а врожайність не знижується.

Якщо ж соняшник розміщений після кукурудзи, то основна обробка ґрунту складається з оранки, яку проводять слідом за прибиранням попередника. Культура вибаглива до запасів у ґрунті поживних речовин. Соняшник чутливий на мінеральні добрива. Норми їх внесення розраховують окремо на кожне поле, користуючись даними агрохімічних картограм. Органічні добрива під соняшник не вносять, а застосовують під попередню культуру. Мінеральні добрива вносять під оранку, восени. У випадку, якщо не внесли туки восени, цю роботу можна виконувати навесні, закладаючи добрива в ґрунт під час ранньої культивування. При цьому, перевага віддається локальному внесенню, для якого використовується сівалка-культиватор СЗС-2, 1. У цьому разі одночасно з внесенням добрив роблять і культивування ґрунту. В останні роки у ТОВ «Катеринівське» почали частіше застосовувати рідкі комплексні добрива.

Рівень адміністративного управління ефективністю виробництва соняшнику здійснюють з використанням системи показників, які потрібно розраховувати і вивчати в динаміці. Це дозволить більш глибоко аналізувати, визначати напрямки удосконалення, давати оцінку і стимулювати працю робітників, які задіяні в процесі не тільки вирощування культури, а й реалізації та збуту соняшнику.

Одним із показників адміністративного управління ефективністю виробництва соняшнику є витрати на виробництво соняшника. За даними таблиці 2.7 розглянемо їх склад та структуру в розрахунку на 1 га (з урахуванням обробітку ґрунту (лущення стерні, оранка, боронування, культивування) і захисту посіву).

Таблиця 2.7 – Динаміка виробничої собівартості соняшнику та її структури (у розрахунку на 1 га) у ТОВ «Катеринівське» за 2021-2023 рр..

Статті та елементи витрат	2021 р.		2022 р.		2023 р.		2023 р. у % до 2021 р.
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	
Прямі матеріальні витрати - всього, із них:	14,1	72,3	15,5	73,8	16,3	74,1	115,6
насіння та посадковий матеріал	2,8	14,2	3,1	14,7	3,5	16,0	125,0
мінеральні добрива	4,6	23,5	4,9	23,2	5,4	24,4	117,4
паливно-мастильні матеріали	4,9	25,5	5,4	25,8	5,5	25,2	112,2
роботи і послуги	1,4	7,2	1,6	7,7	1,6	7,2	114,3
решта матеріальних витрат	0,4	1,9	0,5	2,2	0,3	1,4	75,0
Прямі витрати на оплату праці	2,6	13,4	2,7	13,0	2,0	13,2	111,5
Інші прямі загальновиробничі витрати – всього, з них	2,8	14,3	2,8	13,4	2,8	12,7	100,0
амортизація НОА	1,5	7,7	1,7	7,9	1,5	7,0	100,0
відрахування на соціальні заходи	0,9	4,5	0,9	4,1	0,9	4,2	100,0
решта інших прямих та загально- виробничих витрат	0,4	2,0	0,3	1,4	0,3	1,3	75,0
Разом	19,5	100	21,0	100	22,0	100	112,8

Джерело: розраховано автором за даними ф. № 50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств» за 2021-2023 р. р.

Проведені розрахунки таблиці 2.7, дозволяють констатувати, що загальна сума виробничих витрат на 1 га соняшника (виробнича собівартість) збільшилася у 2023 р. у порівнянні з 2021 р. на 12,8%. Як бачимо, ріст витрат відбувся по всіх статтях. При цьому, найбільше їх зростання спостерігалось по статті «Прямі матеріальні витрати» - на 15,6% (у складі яких найбільше зросли витрати за статтями «насіння та посадковий матеріал», «мінеральні добрива» «паливно-мастильні матеріали» та «роботи і послуги», відповідно, на: 25,0%; 17,4% ;12,2% та 14,3% (як результат підвищення цін на оборотні (матеріальні) запаси, так і здорожчання вартості виконаних робіт та наданих послуг підприємству сторонніми організаціями при вирощуванні соняшнику). Поряд із цим, збільшилися за період

дослідження також прямі витрати на оплату праці (на 11,5%). Натомість, сума відрахувань на соціальні заходи, амортизацію необоротних активів та інших прямих загальновиробничих витрат за період дослідження не змінилася (за одночасного незначного зниження їх питомої ваги у структурі виробничої собівартості культури: на 0,7%; 0,3% та 2,0%, відповідно). Загалом, зростання грошово-матеріальних витрат на 1 га соняшника при зниженні урожайності культури обумовило підвищення його виробничої собівартості (див. табл. 2.8). Також маємо підстави вважати, що серед можливих причин таких змін слугувало ще й загальне економічне становище в державі (через військову агресію РФ) на фоні швидкого зростання цін, як на засоби виробництва, так і на продукти харчування.

З'ясуємо, як змінювалась в динаміці собівартість 1 ц соняшнику (табл. 2.8).

Таблиця 2.8 – Динаміка виробничої та повної собівартості 1 ц соняшнику у ТОВ «Катеринівське» за 2021-2023 рр., грн.

Показник	Рік			2023 р. до 2021 р.	
	2021	2022	2023	+, -	%
Собівартість 1 ц, грн.: виробнича	742,20	836,65	909,00	+166,8	122,5
повна	927,36	947,60	1028,20	+100,9	110,9

Джерело: розраховано автором за даними ф. № 50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств» за 2021-2023 р. р.

Як бачимо з табл. 2.8, виробнича собівартість у 2023 р. до рівня 2021 р. підвищилася на 166,8 грн./ц або на 22,5%. Дещо меншими темпами зросла повна собівартість: з 927,36 грн./ц у 2021 р. до 1028,20 грн./ц у 2023 р. Загальне зростання повної собівартості 1 ц соняшнику відбулося на 100,9 грн./ц або на 10,9%.

Отже, можна узагальнити, що збільшення загальної суми виробничих витрат (табл.2.7) можна вважати частково обґрунтованим, оскільки воно супроводжувалося незначним зростанням обсягів валового виробництва соняшнику (на 430 ц внаслідок розширення площі його посіву на 35 га) за одночасного зниження урожайності культури на 1,4 ц з га).

На наступному етапі дослідження узагальнимо фактори, що впливають на рівень адміністративного управління ефективністю виробництва соняшнику у досліджуваному господарстві.

Пристосування підприємств аграрної сфери до господарювання в умовах ринкових перетворень та ускладнень загального економічного становища в державі загострює питання підвищення економічної ефективності виробництва. Для підприємства важливо знати не лише обсяг продукції, яка виробляється, а й вартість витрачених матеріальних засобів і праці, яка собівартість цієї продукції та наскільки ефективною є виробництво в тій чи іншій галузях. Саме тому, важливе значення серед показників ефективності поряд із собівартістю продукції має й продуктивність праці та трудомісткість її виробництва.

Як було зазначено у розділі 1 кваліфікаційної роботи, економічна ефективність – це таке співвідношення між ресурсами і результатами виробництва, за якого отримують вартісні показники ефективності виробництва. Вимірювальна система економічної ефективності в сільськогосподарському виробництві має бути побудована в такий спосіб, щоб вона була здатною повністю розкривати дві взаємодіючі і взаємопов'язані результативні сторони діяльності аграрних підприємств – раціональність використання ними землі (через показники загального ефекту, приведені до одиниці площі сільськогосподарських угідь) та економічність виробництва, показники якої розкривали б, якою ціною одержано цей ефект.

За показниками таблиці 2.9 проаналізуємо продуктивність праці та трудомісткість виробництва соняшнику.

Таблиця 2.9 – Динаміка продуктивності праці та трудомісткості виробництва соняшника у ТОВ «Катеринівське» за 2021-2023 р. р.

Показники	Рік			2023 р. до 2021 р.	
	2021	2022	2023	+, -	%
Чисельність працівників, зайнятих на виробництві соняшнику, осіб	6	5	5	-1	83,3
Затрати праці, люд.-год.	9007	8549	8175	-832	90,7
Вироблено соняшнику, ц	7683	7663	8123	+440	105,7
Чистий дохід від реалізації, тис. грн.	4129,8	4253,0	4077,0	-52,8	98,7
Продуктивність праці, тис. грн.	688,3	850,4	815,4	+127,1	118,5
Продуктивність праці, ц	1280,3	1532,6	1624,6	+344,3	127,0
Трудомісткість праці, люд.-год./ц	0,33	0,37	0,32	-0,01	96,9

Джерело: розраховано автором за даними ф. № 50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств» за 2021-2023 р. р.

Як бачимо, у вартісному вираженні продуктивність праці при виробництві соняшнику за період дослідження підвищилася в товаристві на 127,1 тис. грн./чол. або на 18,5%, що відбулося під впливом як збільшення обсягів його виробництва та реалізації, так і скорочення чисельності працівників (на 16,7%) в галузі при його виробництві. Зважаючи на те, що валовий збір соняшнику збільшився, підвищився показник продуктивність праці в натуральному вираженні – на 344,3 ц/особу або ж у відсотковій величині на 27,0%. На томість, трудомісткість виробництва культури знизилася на 0,01 люд.-год./ц (за рахунок зменшення затрат праці та одночасного збільшення валового збору соняшника).

Отже, проведена оцінка показників та факторів, що впливають на рівень адміністративного управління ефективністю виробництва соняшнику ТОВ «Катеринівське» за 2021-2023р.р. дозволила зробити їх узагальнення та відобразити у таблиці 2.10. В ній відображені також основні показники і їх вимірники для оцінки економічної результативності виробництва соняшнику та його реалізації в досліджуваному підприємстві.

Таблиця 2.10 – Показники економічної результативності виробництва соняшнику та їх вплив на рівень адміністративного управління його ефективністю у ТОВ «Катеринівське» за 2021-2023 р.р.

Показники	Рік			2023 р. до 2021 р.	
	2021	2022	2023	+, -	%
А	1	2	3	4	5
Вироблено соняшнику, ц	7683	7663	8123	+440	105,7
Реалізовано соняшнику, ц	8550	8276	8042	-508,0	94,2
Рівень товарності, %	110,7	108,0	99,3	-11,4	89,7
Ціна, грн./ц	483,0	541,0	507,0	+24,0	105,0
Чистий дохід від реалізації, тис. грн.	4129,8	4253,0	4077,0	-52,8	98,7
Виробнича собівартість, тис. грн.	3182,8	3552,8	3475,6	292,8	109,2
Повна собівартість, тис. грн.	3976,7	4024,0	3931,4	-45,3	98,8
Прибуток від реалізації тис. грн.	153,1	229,0	145,6	-7,5	95,1
Рівень рентабельності, %	3,9	5,7	3,7	-0,2	x
Вироблено соняшнику на 100 га ріллі, ц	622,1	620,5	657,7	+35,6	105,7
Одержано на 1 га посіву соняшника, грн.:					
- чистого доходу від реалізації	13766,0	13944,0	12170,2	-1595,8	88,4
- прибутку	510,3	750,8	434,6	-75,7	85,0

Продовження таблиці 2.10

А	1	2	3	4	5
Отримано на 1 люд.-год., грн.:					
- чистого доходу від реалізації	458,5	497,5	498,7	+40,2	108,7
- прибутку	17,0	26,8	17,8	+0,8	104,7
Покриття виробничих витрат					
- чистим доходом від реалізації	1,29	1,20	1,17	-0,12	-
- прибутком	0,20	0,20	0,04	-0,16	-

Джерело: розраховано автором за даними ф. № 50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств» та Ф.1 за 2013-2015 р. р.

Аналізуючи показники таблиці 2.10 можна констатувати, що обсяг реалізованого насіння соняшника зменшився в господарстві у звітному (2023 р.) до рівня базисного (2021 р.) на 508 ц або ж на 5,8%. Це стало основною причиною скорочення за цей же період отриманої суми чистого доходу від реалізації соняшника на 52,8 тис. грн. або на 1,3%. Як наслідок, прибуток від продажу насіння соняшника у 2023 р. проти 2021 р. зменшився на 7,5 тис. грн. (4,9%). Виробництво соняшника на 100 га ріллі збільшилось на 5,7% або ж 35,6 ц. Однак, у зв'язку зі зниженням рівня товарності культури (через складнощі із реалізацією продукції підприємством, які обумовлені дією воєнного стану в Україні внаслідок повномасштабного вторгнення РФ в Україну, призупиненням роботи Чорноморського зернового коридору та обмеженнями, що виникли з експортом української сільськогосподарської продукції вітчизняних агровиробників до країн ЄС), підприємство на 1 га посіву соняшника у 2023 р. отримало чистого доходу та прибутку, відповідно, на 11,6% та 15,0 менше ніж у 2021 р.. При цьому, покриття затрат праці виручкою (чистим доходом) та прибутком від реалізації насіння соняшника зросло на 8,7% та 4,7%, відповідно.

Рентабельність виробництва соняшника у ТОВ «Катеринівське» за період дослідження не є високою. До того ж, відбулося незначне (0,2 п. в.) зниження рівня показника, що говорить про погіршення результативності виробництва в галузі та наявні певні недоліки в адміністративному управлінні ефективністю виробництва соняшника. Підтвердженням цього є також показник покриття виробничих витрат чистим доходом (виручкою) та прибутком від реалізації, значення якого в динаміці

має негативну тенденцію. Так, якщо у 2021 р. на 1 грн. витрат по виробництву соняшника господарство одержало 1,29 грн. чистого доходу, то у 2023 р. цей показник знизився до рівня 1,17 грн., а на 1 грн. виробничих витрат у 2023 р. підприємство отримало лише 0,04 грн. прибутку проти 0,2 грн. – у 2021 р. Варто зауважити, що саме показникам окупності витрат і прибутковості (тобто, прибуток, маржинальний прибуток/маржинальна рентабельність) належить особлива роль у розвитку бізнеса. Використання цих показників дозволяє проаналізувати ефективності використання ресурсів і дати оцінку фінансових результатів роботи як окремої галузі, так і підприємства загалом.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити узагальнений висновок про те, що показники результативності виробництва насіння соняшнику у ТОВ «Катеринівське» у 2023 р. проти 2021 р. дещо погіршилися (як наслідок зниження економічної ефективності виробництва культури та недоліків в адміністративному управлінні галуззю). Такі зміни пояснюються, перш за все, зниженням урожайності насіння соняшника сортів, які продукуються в господарстві («Харківський-49» та «Прометей»); по-друге, зростанням витрат, пов'язаних із виробництвом культури та організацію системи адміністративного управління ефективністю процесів в загальній системі її виробництва.

Отже, все це, на нашу думку, має активізувати менеджмент підприємства щодо посилення відповідальності у прийнятті вірних рішень в адміністративному управлінні ефективністю виробництва соняшника. З цією метою важливим є визначення напрямків удосконалення адміністративного управління ефективністю виробництва соняшника та поліпшення розвитку галузі у ТОВ «Катеринівське». Саме тому, цим питанням приділимо увагу при висвітленні наступного розділу кваліфікаційної роботи.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ВИРОБНИЦТВА СОНЯШНИКА ТА ПОЛІПШЕННЯ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ

3.1 Зростання ефективності виробництва соняшника як складова удосконалення адміністративного управління галузі

Світова економіка сьогодні вступила в продовольчу кризу, що пов'язано із гострою нестачею продуктів харчування та зростанням цін на них. Так, за даними FAO, в даний момент продовольча криза загрожує 37 країнам світу. За даними СБРР, для покриття світової потреби виробництво зерна повинно збільшитись до 2030 року майже на 50%. За таких умов особлива роль у вирішенні цієї проблеми мала б належати українським виробникам аграрної продукції. На жаль, саме вони стикнулися зі складнощами реалізації зернової продукції країнам африканського континенту. Це обумовлено дією воєнного стану на всій території України (внаслідок повномасштабного вторгнення РФ в Україну та активних бойових дій на її південно-східному та південному напрямках), призупиненням роботи Чорноморського зернового коридору й обмеженнями, які виникли з українським експортом сільськогосп продукції вітчизняних агровиробників до країн ЄС.

Натомість, незважаючи на складність ситуації, в Україні поряд із розвитком науки, підвищується роль конкурентної боротьби на ринку за збут продукції аграріїв, зокрема, й насіння соняшнику та приділяється значна увага до його якості. Це питання залишається актуальним і, водночас, проблематичним для виробників-аграрників.

Підвищення економічної ефективності сільського господарства в цілому та покращення адміністративного управління галуззю передбачає збільшення виробництва і підвищення якості сільськогосподарської продукції при одночасному зменшенні затрат праці і матеріальних засобів на одиницю продукції.

Розв'язання цієї проблеми, на нашу думку, пов'язано з процесами подальшої інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, результатом якої є підвищення врожайності культур в рослинництві та продуктивності худоби в тваринництві. За роки, що передували російській агресії, сільське господарство всіх регіонів України розвивалося, переважно, на основі інтенсифікації. Це було основним джерелом росту його економічної ефективності. На жаль, сьогодні великі площі сільгоспідприємств лівобережжя Херсонської та Запорізької областей та східних регіонів країни окуповані РФ, частина земель північних областей (серед яких і прикордонна Сумська) також не обробляється і вилучені з обігу (як такі, що знаходяться на ТБД).

Отже, за таких обставин, кожне підприємство має вивчати та поглиблено аналізувати чинники, які впливають на ефективність виробництва як підприємства в цілому, так і окремих видів продукції, що ним виробляються та сприяти реалізації заходів щодо можливостей її зростання в умовах конкуренції та враховуючи, при цьому, попит на продукцію споживачів.

Серед напрямків можливого підвищення ефективності виробництва насіння соняшника можна виокремити поряд із комплексом таких основних заходів як поліпшення використання землі та підвищення її родючості; раціональне використання виробничих ресурсів і робочої сили; впровадження ресурсозберігаючих технологій та сучасних індустріальних методів виробництва культури; підвищення якості і збереження продукції ще й використання системи мотивації персоналу, задіяного у адмініструванні управлінням ефективністю виробництва соняшника.

Варто зазначити, що у комплексі заходів, спрямованих на підвищення ефективності виробництва насіння соняшнику найважливішим, на думку науковців-дослідників [16], є поліпшення використання землі (як результат підвищення її родючості та росту врожайності культури). Свого часу саме ці завдання з успіхом вирішувалися шляхом вирощування насіння соняшника за технологією програмованих урожаїв із використанням досягнень науки, передового практичного досвіду й забезпечення високої якості праці. Це,

насамперед, сприяє зростанню продуктивності праці як в галузі, так і в сільськогосподарському виробництві загалом, що є основним якісним фактором його економічно-соціального розвитку.

Як показала практика попередніх довоєнних років, підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва залежало від удосконалення технології виробництва насіння соняшника через ефективне використання наявних матеріально-технічних ресурсів; широке впровадження новітніх досягнень насінництва; удосконалення системи агротехніки – добрив і засобів захисту рослин від бур'янів, шкідників і хвороб; застосування регуляторів і стимуляторів росту, способів збирання врожаю. Цьому сприяло також впровадження інтенсивних технологій виробництва та використання системи мотивації персоналу, задіяного у адмініструванні управлінням ефективністю виробництва соняшника, що зумовило підвищення урожайності насіння соняшника та збільшення його виробництва. Однак, поряд з невисоким рівнем урожайності деяких сортів соняшника, в підприємствах допускаються втрати насіння при збиранні та транспортуванні, а також його зберіганні й подальшій переробці.

Водночас, слід зазначити, що обсяги виробництва насіння соняшника в Україні перевищують потреби для продовольчих цілей внутрі держави. Це свідчить про наявні можливості його використання для експортних поставок та освоєння Україною світового ринку соняшника.

Варто зауважити, що в умовах ринкових перетворень економіки України загальновідомим є факт того, що головним резервом росту ефективності є собівартість. Фермери США та країн західної Європи вже давно використовують при виробництві технології, завдячуючи яким можна економно витратити паливе, скорочувати час і, загалом, затрати на підготовку ґрунту до сівби.

Собівартість виробленої продукції – є одним із найважливіших показників ефективності роботи підприємства та його адміністративного управління. Вона комплексно характеризує використання матеріальних, трудових та фінансових ресурсів підприємства. Собівартість продукції – це грошове вираження затрат на виробництво та реалізацію продукції. Окрім того, собівартість є базою ціни на

продукцію і для виробника її нижньою межею. Це дозволяє визначити ефективність використання нової техніки, а також доцільність виробництва продукції.

Для правильного аналізу даного показника необхідно знати його економічну природу, особливості формування та склад виробничих витрат. На сьогодні (в залежності від мети та подальшого використання данного показника) існують різні методи формування собівартості продукції. Собівартість продукції характеризує ефективність всього процесу виробництва на підприємстві, оскільки у ній відображаються поряд із рівнем організації виробничого процесу, також ще й технічний рівень та продуктивність праці [14].

Щодо заходів, які можна запропонувати підприємству в питанні удосконалення адміністративного управління виробництва соняшника та зростання його ефективності за існуючої технології вирощування культури в господарстві, то першочергово, необхідно проаналізувати виробничі витрати за окремими статтями та з'ясувати, за якими з них може бути зменшення.

1. Прямі витрати на оплату праці – умовно змінні витрати. У разі, якщо підприємство використовує новітню високопродуктивну техніку при виробництві соняшника, то такі технології дозволяють знижувати дану групу витрат і це є виправданим.

2. Відрахування на соціальні заходи (знаходяться у пропорційній залежності від прямих витрат на оплату праці).

3. Насіння та посадковий матеріал – це умовно змінні витрати, розмір яких зростає при збільшенні обсягів виробництва. В умовах росту цін витрати по даній статті скоротити майже неможливо. Однак, досягти цього можна, якщо в господарстві є кондиційне насіння власного виробництва і воно може використовувати його в наступному році в якості посівного матеріалу.

4. Мінеральні добрива – умовно змінні витрати, які не підлягають скороченню. Підприємство за умови дотримання технології вирощування культури має дотримуватися нормативи доз внесення мінеральних добрив.

5. Пальне та мастильні матеріали – умовно змінні витрати. Якщо обробіток ґрунту здійснювати новою високопродуктивною технікою, то у порівнянні застарілою, звісно, економія витрат на пальному матиме місце.

6. Оплата робіт і послуг сторонніх організацій – ці витрати можна віднести як до умовно-змінних, так і до умовно-постійних. На нашу думку, саме витрати за цією статтею можна знизити. Підприємство повинне детально вивчити ринок послуг і скористатися дешевшими серед різноманіття інших. Як альтернатива, при оплаті послуг сторонніх організацій, можна скористатися бартерними угодами.

7. Решта матеріальних витрат (як наприклад, засоби захисту рослин) – умовно-змінні витрати. Їх скорочення майже неможливе (як і витрат на насіння і посадковий матеріал та мінеральні добрива).

8. Решта інших прямих загальновиробничих витрат (наприклад, ремонт). Ці витрати можна поділяти як на умовно-змінні (витрати на ремонт комбайна чи трактора, так і умовно-постійні – ремонт насіннесховищ, складських приміщень). Їх скорочення, певною мірою, можливе, однак, це може позначитися на якості продукції (якщо мова йде про насіннесховища чи склади).

9. Амортизація – умовно-постійні витрати, зниження яких не передбачається можливим (оскільки амортизаційні відрахування нараховуються кожного місяця і їх сума не залежить від обсягу виробництва (за виключенням виробничого методу)).

Якщо розглядати повну собівартість (окрім виробничих витрат, які включають адміністративні витрати, витрати на збут та витрати по сплаті відсотків за користування банківськими кредитами), то ці витрати є умовно-постійними або умовно-змінними (витрати на збут), а тому господарство може, наприклад, скоротити витрати на збут (через залучення до роботи не сторонніх робітників, а зі свого штату (сезонних)), що дозволить зменшити частку витрат на оплату праці у структурі збутових витрат.

Отже, якщо припустити, що підприємство при площі посіву соняшника на рівні 335 га та урожайності – 24,2 ц/га (2023 р.) знизить виробничі витрати та витрати на збут хоча б на 5% та 2%, відповідно, воно досягне деякого підвищення

ефективності за інших рівних умов, тобто, за умови незмінної ціни та рівня товарності (на рівні попереднього періоду) (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Прогнозна ефективність виробництва соняшника у ТОВ «Катеринівське» Шосткинського району Сумської області

Показники	2023 р.	Прогноз	Прогноз до 2023 р.	
			+, -	%
Вироблено соняшнику, ц	8123	8123	-	100,0
Продано соняшнику, ц	8042	8042	-	100,0
Рівень товарності, %	99,3	99,3	-	100,0
Ціна, грн. за ц	507,0	507,0	-	100,0
Чистий дохід від реалізації соняшнику, тис. грн.	4077,0	4077,0	-	100,0
Виробнича собівартість соняшнику, тис. грн.	3475,6	3301,8	-173,8	95,0
Повна собівартість соняшнику, тис. грн.	3931,4	3853,8	-77,6	98,0
Прибуток від реалізації соняшнику, тис. грн.	145,6	223,2	+28,0	161,4
Рівень рентабельності, %	3,7	5,8	+2,1	x

Джерело: власні розрахунки

Таким чином, як бачимо із даних табл. 3.1, зниження виробничих витрат та витрат на збут, відповідно, на 5% та 2% сприятимуть підвищенню рівня рентабельності виробництва соняшнику на 2,1%. Зрозуміло, що таке зростання показника є несуттєвим, однак, в умовах сьогодення (коли спостерігається підвищення цін) є вагомим. Звідси слідує, що підприємство в перспективі має удосконалювати планування своїх витрат і здійснювати детальне їх обґрунтування в тих суспільно-економічних умовах, що склалися.

Цілком підтримуємо думку О. П. Ємця, який серед чинників можливого зниження собівартості виокремлює такі як: зменшення матеріальних витрат на одиницю продукції; поліпшення якості матеріальних ресурсів та їх комплексне використання; зменшення амортизаційних відрахувань шляхом інтенсивного використання машин (обладнання, устаткування); поліпшення якості існуючих типів машин, впровадження принципово нової техніки та підвищення коефіцієнта їх змінності; застосування ресурсозберігаючих технологій, що забезпечують економію матеріалів та енергії; скорочення адміністративно-управлінських витрат та ліквідація непродуктивних витрат; зростання продуктивності праці;

раціоналізація організаційної структури системи управління виробництвом з метою скорочення витрат на управління, підвищення його ефективності тощо [21].

У продовження вищенаведеного зазначимо, що в галузях матеріального виробництва на економію ресурсів впливає група техніко-економічних чинників, які сприяють підвищенню технічного рівня виробництва та економії матеріальних і трудових витрат за напрямками: розширення масштабів застосування нової високопродуктивної техніки та впровадження удосконалених технологій; застосування нових сортів рослин, видів сировини і матеріалів та поліпшення їх використання; зниження трудомісткості виробництва одиниці продукції та підвищення якісних характеристик продукції (виробів).

Однак, зауважимо, що в підприємствах (залежно від їх специфіки та умов виробництва) перелік чинників може змінюватися і доповнюватися.

Перелік чинників повинен бути досить повним, охоплювати всю сукупність умов, що спричинили зміни витрат, які формують витрати на виробництво продукції. Випадкові причини та чинники, що істотно не впливають на величину витрат, до переліку не включаються.

При цьому, у розрахунках прогнозової собівартості враховується прямий ефект застосування нової техніки, який відображається «...в зниженні технологічної матеріало-, енерго-, трудомісткості та інших змінних витрат на виробництво» [21].

Варто зауважити, що економією від підвищення технічного рівня виробництва розглядають як абсолютне зниження витрат на одиницю продукції або ж на запланований об'єм робіт. При цьому, в розрахунок не включаються:

а) відносна економія, що отримана за рахунок збільшення обсягу виробництва (в розрахунках враховується скорочення постійних витрат);

б) економія від виробництва нових видів продукції, яка відображається в розрахунках обсягу продукції у вартісному виразі та в розрахунках зміни структури продукції;

в) економія від використання нової високопродуктивної техніки на ново введених об'єктах та виробництвах, яка відображається та враховується за одним із

напрямів зміни організації та умов праці на виробництві.

Висвітлюючи питання зростання ефективності виробництва соняшника та покращення адміністративного управління галуззю (як результат збільшення виробництва і підвищення якості насіння соняшника за одночасного зменшення матеріальних засобів і затрат праці на одиницю продукції) важливим є розрахунок економії коштів від підвищення технічного рівня виробництва. Його базою є розрахунки ефективності заходів, які впроваджуються. Такі розрахунки проводяться виходячи з витрат на нову високопродуктивну техніку (вони передбачені в кошторисах використання коштів, які є в розпорядженні підприємства, включаючи кредити банку саме на ці цілі) і середньої окупності витрат (в частині економії від зниження собівартості), що визначається розрахунковим способом за попередній/минулий період.

Зважаючи на викладене вище, вважаємо, що у вирішенні цього питання особлива роль має бути відведена АУП підприємства. Саме працівники цієї категорії мають розробляти конкретну програму технічного переоснащення галузі. Тут варто (за існуючими методиками) здійснити розрахунки витрат та економічного ефекту. При цьому, цей ефект слід враховувати, окремо (виділяючи відповідну частину витрат із загальних асигнувань на розвиток техніки). Як результат, річний економічний ефект буде враховуватися в розрахунках прогнозного плану в частині, яка одержана впродовж досліджуваного періоду, тобто, від моменту впровадження заходу до кінця року (виходячи чи то з обсягу виконання робіт на цей період, чи то із частки річної економії, що припадає на календарний період часу від початку впровадження заходів до кінця року).

Водночас, у розрахунках програми за підрозділом "Розширення масштабів застосування новітньої техніки" окремо обчислюється результат впровадження заходів у базисному періоді та від розширення обсягів/масштабів робіт «як різниця між річною та врахованою в прогнозі/плані економією» [12].

Поряд з вищевикладеним, важлива роль серед дієвих напрямків підвищення ефективності виробництва соняшника та удосконалення його адміністративної складової має бути відведена управлінню якістю продукції – як цілеспрямованому

напрямку зростання конкурентоспроможності підприємства й забезпечення організації його ефективної діяльності на основі розробки відповідної його стратегії та з обов'язковим врахуванням заходів щодо співробітництва України з країнами ЄС та міжнародними організаціями США та країн азійського континенту.

Таким чином, можна узагальнити, що підвищення адміністративного управління ефективності виробництва насіння соняшника – це, з одного боку, збільшення виробництва продукції, а з іншого – систематична боротьба за економію ресурсів. Тобто, чим більше буде вироблятися продукції при меншому витрачанні ресурсів на її одержання, тим виробництво буде ефективнішим в господарстві і сума прибутку буде більшою. Натомість відомо, що складне сучасне економічне становище сільськогосподарських підприємств (з відомих нам і розглянутих вище причин) призвели до зниження родючості ґрунтів і погіршення показників ефективності господарювання як галузі рослинництва загалом, так і ефективності виробництва насіння соняшника, а саме, його урожайності та якості продукції. Отже, для отримання високоякісної продукції та підтримання її конкурентоспроможності в підприємстві необхідно впроваджувати новітні технології та, одночасно, контролювати якість продукції в процесі технологічних циклів, а також удосконалювати адміністративне управління галуззю.

3.2 Покращення якості продукції як напрям удосконалення адміністративного управління ефективністю виробництва соняшника

В умовах глобалізаційних процесів проблема управління якістю стала актуальною для всіх країн, оскільки сьогодні у всьому світі стали помітно жорсткішими вимоги споживача до якості продукції. Якість продукції є одним із найважливіших чинників покращення адміністративного управління та успішної діяльності будь-якого підприємства і формується вона, як відомо, під впливом сучасних досягнень науково-технічного прогресу. Без постійного підвищення якості неможливе досягнення й підтримання ефективної економічної діяльності. Лише високоякісна продукція може бути конкурентоспроможною, тобто, такою,

яка володіє сукупністю властивостей, що входять до складу її якості, визначається умовами реалізації (продажів) й споживання (або ж експлуатації) в тому регіоні (чи країні), які забезпечують можливість реалізації продукції на основних ринках у визначений період на взаємовигідних умовах для її виробника та споживача.

Завдання покращення якості є довготерміновим і безперервним, оскільки її рівень не може бути постійною величиною. Практична діяльність господарств свідчить, що загальна сума витрат на виробництво (виготовлення) та споживання (використання) продукції більш високого ґатунку може істотно скорочуватися, (навіть за умов, якщо досягнення останнього зв'язане з додатковими витратами у виробництві). Натомість, всіляке зменшення витрат праці свідчить про зростання продуктивності.

Варто зауважити, що найголовнішою ланкою у вирощуванні соняшнику, на наш погляд, має бути правильне визначення гібриду (який найбільш відповідає погодним, кліматичним та агротехнологічним умовам) сільгосппідприємства, а також його технічному забезпеченню. Суттєву роль відіграють добре розвинена селекція соняшнику, сприятливі кліматичні умови й високий рівень агротехніки.

Як на мене, випускника факультету агротехнологій та природокористування за ОП 201 «Агрономія» та особи з категорії АУП (директора) досліджуваного підприємства, саме ці заходи в комплексі повинні забезпечувати належну урожайність соняшника. Зрозуміло, що дотриматись повністю технологію вирощування на великих площах посівів соняшнику набагато складніше, ніж на експериментальних ділянках, тож результати врожайності та якості вирізняються.

Зазвичай, будь-який гібрид соняшнику, перш ніж бути внесеним до ДРСР, проходить сортовипробування, під час якого визначаються його господарські ознаки, продуктивна здатність і стійкість проти несприятливих погодних умов. Але культура землеробства в мережі держсортів випробування є досить високою у порівнянні з середнім рівнем більшості аграріїв. Саме тому, для визначення з потенціальною врожайністю нових гібридів, сортовипробування слід проводити безпосередньо у товаровиробника. Ступінь реалізації генетичного потенціалу

гібридів соняшнику визначається багатьма чинниками, найважливішими серед яких є співвідношення тепла і вологи (погодні умови) і культура землеробства.

Зауважимо, що сорти соняшнику є гібридною популяцією, які вирізняються між собою за урожайністю, стійкістю проти хвороб і шкідників, олійністю. При цьому, вони майже вирівняні за періодом вегетації, висотою рослин, кольором сім'янок. Так, в таблиці 3.2 наведено генетично-господарську характеристику гібридів соняшника, тобто, їх потенційну продуктивність, стійкість до патогенних збудників та несприятливих погодних умов.

Таблиця 3.2 – Генетична та господарська характеристика гібридів соняшника

Назва гібриду (сорт)	Генетичний потенціал урожайності, ц/га	Період вегетації, днів	Олійність, %	Маса 1000 сім'янок, г	Лущинність, %
Харківський-49	39,1	90-100	49-52	53-56	22-25
Прометей	28,0	80-82	51	65-70	20-22
Зустріч	42,3	до 100	50-53	55-60	22-24
Одеський-123	35,0	110-115	52-54	50-55	21-24

Джерело: складено автором за [29]

Як вище зазначалося, ТОВ «Катеринівське» у виробництві соняшника використовує сорти «Харківський-49» та «Прометей». Однак, як з'ясовано дослідженнями, вони дещо поступаються за своїми якісними характеристиками іншим сортам (гібридам). Зважаючи на це вважаємо, що господарству можна використовувати й інші їх види, що мають кращу генетично-господарську характеристику та характеризуються кращими якісними параметрами продукції.

Пропонуючи замінити ТОВ «Катеринівське» вже введені у виробництво гібриди соняшнику на більш урожайні (35-42 ц/га) та ефективні гібриди, (а саме Зустріч та Одеський-123) можна передбачити, що при їх упровадженні валовий збір насіння соняшнику зросте.

При цьому, як стверджують науковці-дослідники, саме ці гібриди характеризуються високою стійкістю до уражень посухою та грибковими хворобами. Серед переваг впровадження цих гібридів є також й різні за тривалістю вегетаційні періоди: так, сорт «Зустріч» – ранньостиглий, а «Одеський-123» –

середньостиглий. Це при зборі врожаю не створить зайвих складнощів виконавцям технологічного процесу [29].

Відомо, що поліпшення якості та удосконалення технічних характеристик продукції можна визначити через розрахунок відхилення на виробництво одиниці продукції прямих витрат: матеріалів, оплати праці, т. ін. до й після змін якості продукції перемноживши одержаний результат на випуск більш якісної продукції в прогнозованому (планованому) періоді. У випадку, коли наслідком застосування заходів підвищення якості змінюються технічні умови (чи стандарт), продукт вважається інноваційним і витрати на його виробництво (виготовлення), як і підвищена ціна, враховуються у розрахунках зміни структури продукту.

При цьому, збільшення обсягу фактично виробленої продукції (в результаті застосування надбавок до ціни за підвищену якість продукції) пропонується визначати за формулою (3.1):

$$Tn = (P_1 - P_0) \times K_i \quad (3.1)$$

де Tn – збільшення обсягу фактично виробленої продукції;

P_0, P_1 – ціна до і після поліпшення якості;

K_i – кількість продукції поліпшеної якості, яку передбачається виробити в прогнозованому/планованому періоді [12].

Отже, управління якістю – є цілеспрямованим напрямом підвищення конкурентоспроможності продукції підприємства, досягнути який передбачається можливим за рахунок впровадження таких заходів:

- забезпечення політичної підтримки з боку держави заходів щодо покращення якості та конкурентоспроможності продукції;
- участь України в масштабних заходах щодо її співробітництва з міжнародними організаціями, у тому числі, з Європейською організацією;
- впровадження підприємством системи заходів, які спрямовані на застосування досягнень НТП; нових технологій та новацій для виробництва високоякісної продукції;

- участь у заходах інформаційних служб про зміни у законодавстві, новітні технології та перспективні ринки збуту, що забезпечить підвищення якості продукції та її конкурентоспроможності на основі розробки відповідної маркетингової стратегії;

- створення системи навчання працівників усіх категорій та впровадження мотиваційних стимулів, оскільки від їх зусиль залежить забезпечення якості продукції підприємства [12].

Поряд з цим, з метою забезпечення високого технологічного рівня і якості виготовлення продукції важливим для підприємства є запровадження системи управління якістю – ДСТУ ISO 9001-2001, складовою якої є планування рівня якості продукції.

До того ж, зауважимо, що основними пунктами плану поліпшення рівня якості продукції на підприємстві є:

- створення та освоєння виробництва нових видів продукції/виробів, значення показників якості яких перевищують їх аналоги вітчизняних і зарубіжних підприємств або відповідають їм;

- постійне поліпшення характеристик якості виробленої продукції/виробів і впровадження системи заходів щодо поліпшення якості виготовлення продукції, запобігання браку і реєстрації;

- розроблення і впровадження нових прогресивних стандартів, розширення використання уніфікованих видів продукції/виробів;

- своєчасна заміна і зняття з виробництва застарілих виробів чи видів продукції та підготовка її до сертифікації;

При плануванні робіт з підвищення якості продукції/виробів і їх надійності важливим є попереднє дослідження чинників, що впливають на їх якість. На першому етапі цього дослідження вивчають стан проблеми, виявляють проблемні (найважливіші) задачі, вивчають чинники, від яких залежить вирішення питання, встановлюють наявність зв'язку між факторами. Другий етап передбачає формулювання конкретних заходів щодо вирішення наміченого питання. Під час виконання заходів здійснюють контроль результатів і корегування програми робіт

з підвищення якості, використовуючи при цьому, різні види звітів аудиту і інші документи.

Таким чином, запропоновані нами вище заходи дозволять покращити управління якістю продукції, зокрема, насіння соняшнику і окреслити напрями покращення адміністративного управління ефективністю його виробництва та перспектив розвитку галузі в умовах воєнного часу та опісля (з можливістю виходу на світовий ринок), які розглянемо далі.

3.3 Удосконалення адміністративного управління ефективністю виробництва соняшника в умовах кризи воєнного часу та опісля

Насіння соняшнику та олія є, практично, єдиними вітчизняними продовольчими продуктами, які здобули на світових ринках стабільне визнання, а їх експорт, навіть сьогодні (в умовах воєнного часу) залишається чи не найголовнішим каналом поповнення бюджету країни й оборотних коштів аграрних і переробних підприємств валютою. Так, тільки від експорту насіння соняшнику в передвоєнні роки щорічні надходження становили близько 200 млн. дол. США.

На світовому ринку сільськогосподарської продукції конкурують товаровиробники за ринки збуту та обсяги реалізації продукції. Більше того, останні довоєнні роки доводять, що збільшення обсягів виробництва насіння соняшнику та соняшникової олії були майже сталими. Тож, на наш погляд, варто сподіватися на позитивні тенденції виробництва даного виду продукції та її розвитку як на вітчизняному ринку, так і на світовому, враховуючи те, що Україна є світовим лідером з експорту соняшникової олії. На жаль, перепорою сьогодні на шляху поліпшення розвитку галузі та адміністративного управління нею стала повномасштабна військова агресія РФ з витікаючими з даних обставин наслідками.

Водночас, як показали дослідження, стан конкурентоспроможності українських виробників в два передвоєнні роки був низьким, що віддзеркалює індекс глобальної конкурентоспроможності економіки.

Глобальний індекс конкурентоспроможності – глобальне дослідження та супроводжуючий його рейтинг країн світу за показником економічної конкурентоспроможності за версією БЕФ (World Economic Forum), табл. 3.3.

Таблиця 3.3 – Рейтинг глобальної конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції

Сільське господарство	Індекс глобальної конкурентоспроможності 2020		Індекс глобальної конкурентоспроможності 2021	Зміна позицій
	Рейтинг	Оцінка	Рейтинг	Тренд
США	1	5,67	1	0
Німеччина	2	5,61	2	0
Китай	3	5,54	3	0
Великобританія	4	5,51	6	2
Франція	5	5,48	7	2
...	...	...	...	...
Україна	84	4,05	83	-1

Джерело: складено за [30].

За даними Всесвітнього економічного форуму та рейтингу глобальної конкурентоспроможності, Україна станом на 2020 р. займала 84 місце, а в 2021 р. її позиція знизилася на одну одиницю. З огляду на зазначене вище, постає потреба підвищувати конкурентоспроможність продукції вітчизняних аграрних підприємств та покращувати стан адміністративного управління галуззю. Одним із інструментів цього, на наше переконання, є поміж інших вищевикладених нами заходів, може бути маркетингове управління.

До основних завдань маркетингового управління підприємства відносяться:

- визначення цілей і шляхів їх досягнення підприємством в питаннях повернення капіталовкладень; отримання прибутку (або ж розрахунку точки беззбитковості); збільшення частки підприємства на ринку та залучення (на вигідних умовах) кредитних ресурсів та інвестицій для технологічної модернізації підприємств; можливості виходу на нові як внутрішні, так і зовнішні ринки;

- формування маркетингової стратегії. Виступаючи як загальний план досягнення маркетингових цілей, нею передбачається: сегментування (виділення окремих груп споживачів, зорієнтованих на продукцію) ринку; вибір цільових ринків (через визначення сегментів, на які підприємство буде орієнтувати свою

діяльність); позиціонування товару на ринку (шляхом визначення місця товару посеред товарів конкурентів); виявлення конкурентних переваг підприємства на ринку (шляхом визначення кращих компаній-конкурентів та порівняння з ними).

- постійне дослідження ринку, яким передбачається визначення місткості ринку, стану попиту і його прогнозування; споживчих якостей продукції/товару і цін на них; ефективних каналів розподілу; методів стимулювання збуту; ринкових можливостей підприємства;

- розроблення та впровадження (реалізація) маркетингових програм, що пов'язано із прийняттям управлінських рішень щодо кожного із «7Р» маркетингу : product, price, place, promotion, personal, position, packaging (товару, цін, каналів просування, засобів просування товару, персоналу, позиціонування, упаковки);

- упровадження нових (або ж модифікованих) товарів (послуг) на ринок; покращення якості та зростання конкурентоспроможності товарів і послуг, запровадження післягарантійного сервісу;

- здійснення аналізу та контролю змістових складових стратегічного маркетингу (аналіз збуту, аналіз прибутковості, рентабельності та ROI маркетинг (маркетинг рентабельності й інвестиційного клімату)) [30].

Відомим є те, що соняшник забезпечує сировинну базу і функціонування олійно-жирового підкомплексу України більш ніж на 90%.

У світовому сільському господарстві (на відміну від України), насіння соняшнику не є основною олійною культурою, хоча й посідає вагоме місце в олійному балансі. При цьому, обсяги виробництва насіння соняшнику поступаються таким олійним культурам, як ріпак та боби сої. Упродовж попередніх трьох років ціна соняшника підвищилася лише на 110,3%, а експортна ціна однієї тонни олії зросла в 1,6 рази. Все сказане вище свідчить про привабливість соняшнику для його виробників.

Зважаючи на той факт, що питома вага соняшнику у структурі посівних площ переважає гранично допустимі нормативи, посіви під культурою в окремих агропідприємствах потрібно скорочувати. При цьому, збереження лідируючих позицій українського олієпрому, безперечно, має відбуватися за рахунок

підвищення урожайності соняшника, а посівні площі, які будуть вивільнені мають бути відведені під такі олійні культури як соя та ріпак. За таких умов зміниться структура площ під посівами олійних культур, тобто, скоротиться частка соняшнику і збільшиться частка ріпаку та, особливо, сої [28].

Говорячи про світові тенденції розвитку ринку соняшнику, то Україна тут посідає лідируючі позиції. На внутрішньому ринку соняшнику в Україні склалася сприятлива цінова ситуація для сільськогосподарських підприємств, яка підтверджується високими закупівельними цінами.

До особливостей розвитку внутрішньому ринку соняшнику та соняшникової олії (на якому в Україні склалася сприятлива цінова ситуація для сільськогосподарських підприємств) варто виокремити наступні позиції:

- виробництво насіння соняшника є одним із стійких напрямів, які розвиваються в галузі рослинництва України;
- насіння соняшника має сталий попит у різні сезони/періоди календарного/маркетингового року, що свідчить про високу його ліквідність і експортну привабливість;
- одна із особливостей ринку соняшника в Україні полягає в тому, що культура має високий попит, який характеризується підвищеним рівнем конкуренції;
- соняшник на ринку має також специфіку ціноутворення. Сутність її полягає в сезонних коливаннях цін і тісному їх взаємозв'язку зі світовими коливаннями (як на олійні культури в цілому, так і рослинні олії);

Попри викладеного вище зауважимо, що ефективність виробництва соняшника та адміністративного управління ним в умовах сьогоденних реалій в Україні залишається серед найважливіших питань забезпечення продовольчої безпеки в країні та раціонального збереження ґрунтів. Це, в свою чергу, потребує суттєвих змін структури як виробництва олійних культур в країні, так і їх реалізації. Саме тому, прогнозоване поступове скорочення посівних площ і обсягів виробництва насіння соняшнику за теперішньої ситуації вплинуть на збільшення

посівних площ під соєю та ріпаком, що сприятиме росту їх валового збору, що й має місце на сьогодні в передових країнах світу.

Варто зазначити, що форма власності на землю і, особливо, приватної власності залишається одним серед багатьох мотиваційних факторів підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання. Однак, за ускладнених умов на даний час в сільському господарстві країни необхідне регулювання таких форм взаємозв'язків як технологічних, організаційних, економічних та управлінських на підставі діючої нормативно-правової бази. Це, на нашу думку, зумовлюється, перш за все, великою різноманітністю та наявністю ресурсів, які задіюють аграрії у процесі виробництва продукції (природно-кліматичні, земельні, матеріально-технічні, трудові, фінансові). Поряд із цим, важливим залишається також відтворювальний процес у сільському господарстві, який охоплює стадії відтворення (виробництво, обіг, нагромадження, споживання) та визначає не тільки його ефективний розвиток, а й забезпечує розвиток переробної промисловості та харчової галузі, а також життєдіяльність населення країни в цілому.

Саме тому, найбільш важливими, в цьому зв'язку є заходи, які спрямовані на удосконалення відносин власності з метою підвищення ефективності виробництва. До їх основних складових можна віднести:

1. упорядкування землекористування, яке на рівні держави забезпечує науково-обґрунтоване визначення регіонів, які спеціалізуються на виробництві насіння соняшнику;

2. забезпечення процесу виробництва соняшнику необхідним обсягом матеріально-технічних ресурсів, тобто, у відповідності до запланованого рівня урожайності та запобігання зниженню родючості ґрунтів;

3. підвищення професійного рівня й підприємчivosti сільськогосподарських товаровиробників і кваліфікованих фахівців, якими визначається культура та система господарювання і це визначає надважливу передумову впровадження нової високопродуктивної техніки та інноваційних ресурсозберігаючих технологій, раціональних форм організації виробництва тощо.

Зауважимо, що наслідком трансформації відносин власності та форм господарювання стала зміна теоретичних постулатів щодо значення і місця чинників впливу на розвиток сільського господарства. Поряд із природно-кліматичними умовами, рівнем спеціалізації господарств, їх забезпеченістю виробничими матеріально-технічними ресурсами, матеріальним і соціальним інтересом найманих працівників, особлива увага приділяється кон'юнктурності АПВ, його науково-технічному й інформаційному забезпеченню, поживавленню інноваційних процесів та впровадження їх результатів, розвитку ринкової інфраструктури, виходу на зовнішній ринок, раціональному співвідношенню ємності внутрішнього і зовнішнього аграрно-продовольчих ринків.

Наведені вище чинники, на нашу думку, дозволять забезпечити віддачу ресурсів впродовж певного періоду. Однак, для підвищення ефективності їх використання буде залежати від адміністративного управління виробництвом, економічної освіченості та підприємливості сільськогосподарських товаровиробників і фахівців галузі, підвищення рівня їхнього професіоналізму.

При цьому, (як було висвітлено автором в теоретичному розділі роботи) важливим напрямом удосконалення адміністративного управління виробництвом соняшнику є збільшення валових зборів культури та підвищення її урожайності.

До основних напрямів зростання виробництва соняшника можна віднести:

- покращення культури землеробства і родючості ґрунту; обґрунтоване та економне витрачання ресурсів; зниження втрат від шкідників, хвороб рослин і бур'янів;

- недопущення втрат врожаю культури під час збирання і транспортування. Спосіб збирання врожаю має визначатися в залежності від стану посівів і погодних умов, що склалися. Важливим резервом збільшення виробництва насіння соняшника є усунення втрат при збиранні врожаю та скорочення його строків;

- валовий збір соняшника (на відміну від деяких інших сільськогосподарських культур), не зменшився в країні за пореформенний період, а, навпаки, постійно збільшувався, в основному, за рахунок розширення посівних площ (виключенням став 2022 рік – рік повномасштабного вторгнення рф,

активних бойових дій та окупації лівобережних територій південних та південно-східних регіонів країни, де посівні площі під культурою були найбільш масштабними та наступний – 2023 рік);

- резервом підвищення врожайності соняшника також є відновлення та освоєння інтенсивних технологій в регіонах з найбільш сприятливими умовами;

- у збільшенні валового виробництва соняшнику та зростанні його урожайності особливої актуальності, серед інших заходів, набувають агроекологічні фактори, а саме: дотримання науково-обґрунтованої системи сівозмін та їх вплив на економічну ефективність показників виробництва (у зв'язку з суттєвим ураженням посівів хворобами та виснаженням родючості ґрунту, що є наслідком високого насичення сівозмін соняшником);

При всьому цьому, виробництво соняшника за останні декілька передвоєних років було одним із найбільш високорентабельних у сільському господарстві та мало добре налагоджені прямі економічні зв'язки сільгосппідприємств із переробниками.

Сьогодні, на жаль, в країні відбулися певні порушення економічних взаємовідносин між цими ланками у сфері виробництва та переробки насіння соняшника. Саме тому, важливим напрямом удосконалення економічних взаємовідносин у даній сфері, вважаємо подальший розвиток та ефективну діяльність уже сформованих інтегрованих аграрно-промислових структур й удосконалення адміністративного управління. Це передбачає, з одного боку, створення стабільної сировинної зони (у відповідності до виробничих потужностей промислових переробних підприємств) та обґрунтування поетапного її розвитку (з урахуванням нарощування обсягів виробництва та скорочення відстані/радіусу транспортування до споживачів, або ж нарощування виробничих потужностей відповідно до потреб сировинної зони (при доцільності)); з іншого – відпрацювання економічного механізму господарювання, в основі якого організаційно-економічна регламентація виробничого процесу, мотиваційний механізм щодо підвищення ефективності виробництва та стимулюючий розподіл результатів спільної діяльності.

Саме за таких умов, на нашу думку, сільськогосподарські підприємства мали б більш надійний канал збуту своєї продукції (насіння соняшнику), що обмежило б ризики на шляху до її реалізації споживачам, а зусилля, більшою мірою, спрямовувалися б на шлях інноваційно-інтенсивного розвитку виробництва насіння соняшнику, підвищення його урожайності та покращення якості. При цьому, олійно-жирові підприємства в державі були б надійно забезпечені сировинною базою (у відповідності до своїх потреб), змогли б зменшити витрати на закупівлю сировини та її переробку в результаті скорочення проміжних ланок (посередників), а також сприяли б налагодженню їх ритмічнішої роботи.

Таким чином, якщо узагальнено говорити про позиції України в питаннях ефективності виробництва насіння соняшника та його ролі на світовому ринку, то навіть в умовах воєнного часу, вони є лідируючими, а в межах таких ситуаційних обставин діяльність ТОВ «Катеринівське» за період 2021-2023 р.р. була прибутковою (в т. ч. й за рахунок виробництва соняшнику). Цьому сприяли застосування існуючих методів адміністративного управління виробництвом в товаристві та добре налагоджені його економічні зв'язки із переробниками. Це дає надії на поліпшення функціонування як галузі, так і діяльності підприємства в цілому в перспективі.

ВИСНОВКИ

Актуальність теми дослідження обґрунтована тим, що сьогодні від успішного вирішення питань, пов'язаних із адміністративним управлінням ефективністю виробництва залежить зростання доходності сільськогосподарських підприємств, підвищення конкурентоспроможності їх продукції на внутрішньому та світовому ринках, а також забезпечення сталого розвитку АПК.

За результатами проведеного дослідження сформульовані такі висновки:

1. Висвітлено теоретичні основи адміністративного управління ефективністю виробництва підприємства, де розкрито сутність, напрямки та складові системи адміністративного управління, яка побудована із врахуванням організаційної структури підприємства і складається з його цілей, організації, планування, мотивації та аудиту/контролю. При цьому, були розглянуті особливості системи адміністративного управління в сільськогосподарських підприємствах, (які обумовлені їх зональною спеціалізацією та специфікою виробничо-господарської діяльності); висвітлені етапи процесу адміністративного управління ефективністю виробництва соняшника та показники його оцінювання (які характеризують оптимальність використання капіталу підприємства (матеріальних чи виробничих витрат) і залежать від комплексу природно-економічних, технологічних, науково-технічних чинників).

2. Досліджені зміни основних виробничих та фінансово-економічних показників ТОВ “Катеринівське” в динаміці за 2021-2023 р.р. Товариство має достатню забезпеченість земельними ресурсами, засобами виробництва та робочою силою. Ефективність використання ресурсів (за окремими показниками) мала тенденцію до незначного їх зниження. Однак, в загальному, такі зміни за обставин, які склалися на тепер дозволили підприємству отримувати за період позитивні фінансові результати, а виробництво сільськогосподарської продукції по господарству як в цілому, так і за окремими її видами було рентабельним.

3. Природні та організаційно-економічні умови господарства відповідають всім вимогам, які можуть забезпечити нормальний цикл виробництва насіння

соняшника та його реалізації на внутрішньому та зовнішньому ринках.

4. Здійснено аналіз динаміки посівних площ, урожайності та валового збору соняшнику. При встановлено, що в господарстві за період дослідження спостерігалось стабільне використання посівних площ під посіви культури за незначної їх зміни в загальній структурі, а саме, загальна частка посівів технічних культур підвищилася на 6,7%, (із яких під соняшником збільшилася на 2,9%). Найбільший валовий збір насіння соняшнику ТОВ «Катеринівське» отримало у 2023 р. – 8123 ц. Його загальне збільшення до рівня 2021 р. на 430 ц або на 5,7% відбулося за рахунок розширення площі посіву культури на 35 га або на 11,6% за одночасного незначного зниження її урожайності. До того ж, з'ясовано, насіння соняшнику сорту «Харківський-49» має переваги за якісними та кількісними характеристиками, оскільки його урожайність за весь період перевищувала урожайність сорту «Прометей».

5. Досліджено динаміку показників економічної ефективності виробництва насіння соняшнику за останні три роки. Проведена оцінка показала, що у господарстві у 2023 р. проти 2021 р. вони погіршилися (як наслідок зниження ефективності виробництва культури та недоліків у адміністративному управлінні галуззю). Такі зміни пояснюються, перш за все, як зниженням урожайності насіння соняшника сортів, які продукуються в товаристві («Харківський-49» та «Прометей»); а по-друге, зростанням витрат, пов'язаних із виробництвом культури та організацію системи адміністративного управління ефективністю процесів в загальній системі її виробництва.

6. Встановлено, що рентабельність виробництва насіння соняшнику в ТОВ «Катеринівське» не є високою. До того ж, відбулося незначне (на 0,2 п. в.) зниження рівня показника (внаслідок погіршення адміністративного управління ефективності функціонування галузі). Підтвердженням цього є також показник покриття виробничих витрат чистим доходом (виручкою) та прибутком від реалізації, значення якого в динаміці має негативну тенденцію. Так, якщо у 2021 р. на 1 грн. витрат по виробництву соняшника господарство одержало 1,29 грн. чистого доходу, то у 2023 р. цей показник знизився до рівня 1,17 грн., а на 1 грн.

виробничих витрат у 2023 р. підприємство отримало лише 0,04 грн. прибутку проти 0,2 грн. – у 2021 р. Отже, показники окупності витрат і прибутковості (тобто, саме такі як: прибуток, маржинальний прибуток/маржинальна рентабельність) підтверджують про рівень адміністративного управління галуззю чи підприємством і їм належить особлива роль у розвитку бізнеса.

7. Запропоновано напрямки зростання ефективності виробництва соняшника – як складової удосконалення адміністративного управління галуззю. Серед них можна виокремити (поряд із комплексом таких основних заходів як поліпшення використання землі та підвищення її родючості), ще й раціональне використання виробничих ресурсів і робочої сили; впровадження ресурсозберігаючих технологій та сучасних індустріальних методів виробництва культури; підвищення якості і збереження продукції, а також використання системи мотивації персоналу, задіяного у адмініструванні управлінням ефективністю виробництва соняшника.

8. З'ясовано, що головним резервом підвищення ефективності виробництва є собівартість, тобто, показник, який комплексно характеризує використання всіх ресурсів (матеріальних, трудових, фінансових). Розглянута автором в роботі повна собівартість показала, що ці витрати є постійними або змінними (витрати на збут), а тому підприємство може, наприклад, зменшити витрати на збут шляхом залучення до роботи не сторонніх працівників, а зі свого штату (сезонних). Це дозволить скоротити питому вагу витрат на оплату праці у структурі витрат на збут. Підприємство в перспективі має також удосконалювати планування своїх витрат і здійснювати детальне їх обґрунтування в тих суспільно-економічних умовах, що склалися. До того ж, у розрахунках прогнозованої собівартості має враховуватися прямий ефект застосування нової техніки, який відображається в зниженні технологічної, матеріало-, енерго-, трудомісткості та інших змінних витрат на виробництво.

9. Обґрунтовано можливе зниження виробничих витрат та витрат на збут. Зроблено припущення у разі, якщо підприємство при площі посіву соняшника на рівні 335 га та урожайності – 24,2 ц/га (2023 р.) знизить виробничі витрати хоча б на 5% та витрати на збут – на 2%, це сприятиме підвищенню рівня рентабельності

виробництва соняшнику на 2,1%, тобто, підприємство досягне певного підвищення ефективності за інших рівних умов, а саме, за умови незмінної ціни та рівня товарності (на рівні попереднього року).

10. Зазначено, що серед дієвих напрямків підвищення ефективності виробництва соняшника та удосконалення його адміністративної складової в підприємстві має стати розроблена фахівцями програма технічного переоснащення галузі та заходи, спрямовані на покращення управління якістю продукції. Тут варто (за існуючими методиками) здійснити розрахунки витрат та економічного ефекту. При цьому, цей ефект слід вираховувати, окремо (виділяючи відповідну частину витрат із загальних асигнувань на розвиток техніки). Як результат, річний економічний ефект буде враховуватися в розрахунках прогнозного плану в частині, яка одержана впродовж досліджуваного періоду, тобто, від моменту впровадження заходу до кінця року (виходячи чи то з обсягу виконання робіт на цей період, чи то із частки річної економії, що припадає на календарний період часу від початку впровадження заходів до кінця року). Це сприятиме зростанню конкурентоспроможності підприємства й забезпеченню організації його ефективної діяльності на основі розробки стратегії (з обов'язковим врахуванням заходів щодо співробітництва України з країнами ЄС, міжнародними організаціями США та країнами азійського континенту).

Таким чином, загалом позиції України в питаннях ефективності виробництва насіння соняшника та його ролі на світовому ринку, навіть, в умовах воєнного часу, є лідируючими, а в межах таких ситуаційних обставин діяльність ТОВ «Катеринівське» за період 2021-2023 р.р. була прибутковою (в т. ч. й за рахунок виробництва насіння соняшнику). Цьому сприяли застосування існуючих методів адміністративного управління виробництвом в товаристві та добре налагоджені його економічні зв'язки із переробниками. Це дає надії на поліпшення функціонування як галузі, так і в цілому діяльності підприємства в перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: підручник К. : КНЕУ, 2013. 779 с.
2. Антонюк О. П. Аналіз тенденції виробництва та переробки насіння соняшнику в Україні. *Економіка харчової промисловості*. 2018. № 1 (21). С. 505.
3. Балановська Т.І. Вплив собівартості на ефективність сільськогосподарського виробництва. *Економіка АПК*. 2019. № 3. С. 64–67.
4. Вішка І. С. Дослідження та аналізування сучасних підходів в адміністративному менеджменті. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2012_748_6. [дата звернення січень 2024]
5. Гаврилюк В. М. Напрями розвитку виробництва олійних культур в Україні *Економіка АПК*. 2016. № 4. С. 132-138.
6. Гончарова Н. М. Економічний механізм стимулювання працівників з урахуванням результатів роботи агропідприємств. *Вісник ХНАУ. Серія : Економіка АПК і природокористування*. 2019. № 10. С. 43–48.
7. Гончарук Т.П. Особливості трансформаційних перетворень в аграрному секторі економіки. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії : *Економічні науки*. 2019. Том 3. С. 31–34.
8. Дем'яненко С. І. Менеджмент аграрних підприємств : навч. посібник К. : КНЕУ, 2015. 347 с.
9. Дієсперов В. С. Продуктивність сільськогосподарської праці : монографія. ННЦ ІАЕ, 2006. 274 с.
10. Жаркова Г.П. Характеристики сортів та гібридів олійних, технічних та інших культур. *Пропозиція*. 2016. № 11. С. 40-42.
11. Зайцев О. М. Використання якісного насіння – найшвидший шлях до підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. *Пропозиція*. 2013. № 5. С. 12-14.

12. Зайцев О.М. Запровадження нових гібридів соняшнику – шлях до підвищення рентабельності сільськогосподарського виробництва. *Пропозиція*. 2016. № 8-9. С. 42-46.
13. Ільчук М. М., Зрібняк Л. Я. Організація і планування сільськогосподарського виробництва. Вінниця : Нова книга, 2013. 456 с.
14. Кириленко І. Г. Вишукувати шляхи підвищення ефективності виробництва. *Економіка АПК*. 2019. № 2. С. 31-34.
15. Кириченко В. В. Стан та перспектив виробництва соняшнику в Україні. *Статистика України*. 2013. № 6. С. 16-24.
16. Кириченко В. В., Коломацька В. П., Макляк В. П., Сивенко В. І. Виробництво соняшнику в Україні: стан і перспективи. *Вісник ЦНЗ АПВ Харківської області*. 2014. Вип.7. С. 281-287.
17. Козлов С. М., Шумкова О. В. Роль організаційно-економічних та адміністративних заходів у підвищенні управління ефективністю виробництва соняшника. «Формування та перспективи розвитку підприємницьких структур в рамках інтеграції до європейського простору». Матеріали УІІ міжнародної науково-практичної конференції. 26.03.2024 р.; Полтава, Україна. 427 с. С.169-173.
18. Козлов С. М. Щодо ролі адміністративного управління ефективністю виробництва соняшника. *Матеріали науково-практичної конференції студентів і аспірантів, присвяченої Міжнародному дню студента*. (13-17 листопада 2023 р.). Суми, СНАУ. 2023. 700 с. С.269.
19. Кузнєцова Л. М. Структурні зміни в сільському господарстві України *Економіст*. 2016. № 8. С. 50-55.
20. Лозовський О. М. Проблеми розвитку сучасної олійно-жирової галузі в Україні. *Економічний форум*. 2017. № 1. С. 120-125.
21. Наумов О. Б. Визначення економічної ефективності виробництва за узагальнюючими показниками. *Економіка АПК*. 2014. № 5. С. 39-42.
22. Овчаренко Б. І. Резерви соняшникового поля. *Пропозиція*. 2019. № 4. С. 10-15.

23. Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2010 р. № 164. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP100164?an=17> [дата звернення Грудень 2023]

24. Про насіння і садивний матеріал : Закон України від 26 грудня 2002 року № 411-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/411-15>. [дата звернення Липень 2024]

25. Сіроштан М. А., Потапов П. І., Білявцев В. І. та ін. Стратегічні цілі і моделі ефективної діяльності підприємства : навч. посібник. Харків : Око, 2016. 206 с.

26. Сільське господарство України за 2022 рік: статистичний збірник / За ред. Н. С. Власенко . К.: ТОВ «Август трейд», 2023. 399 с.

27. У Хотінській громаді лишається до двох тисяч людей. URL:<https://debaty.sumy.ua/news>. [дата звернення Вересень 2024]

28. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> [дата звернення Травень 2024]

29. Ойіційний сайт журналу «Агробізнес сьогодні». URL: <http://agro-business.com.ua> [дата звернення Березень 2024]

30. Офіційний сайт інформаційного агентства УНІАН. URL:<http://economics.unian.ua> [дата звернення Квітень 2024]

31. Arnold G. Corporate Management. Financial Times, Prentice Hall. 2008. 543 р.

ДОДАТКИ